

TÜRK-İSLÂM EDEBİYATINDA HİLYE VE “HALİL B. ALİ el-KIRIMÎ’NİN MENSUR HİLYE-İ NEBEVÎ’Sİ”

Dr. Zehra GÖZÜTOK TAMDOĞAN
İstanbul Bahçelievler Vaizi

ÖZ

İslâm dininin asıl iki kaynağından biri ve her yönüyle Müslümanlara üsve-i hasene olan Hz. Peygamber’in (s.a.s) doğumu, fizikî yapısı, yaşam tarzı ve ölümü siyer edebiyatı diyebileceğimiz bir birikimin ana teması olmuştur. Bu yazılanlar manzum olabildiği gibi mensur olarak da çeşitlilik arz etmektedir. Bunlar arasında yer alan ve Hz. Peygamber’e duyulan muhabbet ve özlemin ifade edildiği mevlid, mi’râciyye, na’t ve onun her sahabîsi tarafından farklı bir cepheden çekilmiş portresi olarak hilye, bizim medeniyetimizin renkleri arasında yer almıştır. Bu yazıda, hilyenin asıl kaynağı olması dolayısıyla şemâil, hilye, hilyenin doğuş sebepleri, çeşitleri hakkında bilgi verilecektir. Manzum Hilyeler üzerinde yapılan çalışmalar olduğu halde mensur hilyelerin bu ilgiden uzak olduğunu düşünerek makalemizin sonunda Halil b. Ali el-Kırmî imzalı mensur bir hilyenin transkribe edilmiş metnini verdik.

Anahtar kelimeler: Hilye, Nesir, Şemâil, Tirmizî, Halil b. Ali el-Kırmî.

ABSTRACT

Hilya in Turkish-Islamic Literature and “Prose Hilya-i Nabavî of Halil b. Ali al-Kırmî”

The birth, physical structure, life style and death of the Prophet Muhammad, who is one of the two main sources of the religion of Islam and has been an exemplary for the Muslims from every respect, has been frequently the subject of many types of sira literary works. These works cover a wide variety either in the form of verse or prose. Especially such types of works like mawlid, mi’raciyya and na’t in which the fondness and yearning felt for Muhammad, the prophet and hilya which reflects a portrait of him made by every one of his companions from a different angle have taken their place among the different colours of our civilisation. This essay aims at presenting information about “shamail” as it the main source of hilya, hilya itself, the reasons of the birth of hilye and types of hilye. Taking into consideration the fact that there is a considerable number of works about the hilyas in the form of verse and that the hilyas in the form of prose has not enjoyed the same interest, we attached the transcribed text of a hilya in the form of prose written by Halil b. Ali el-Kırmî to the end of this article.

Keywords: Hilya, Prose, Shamail, Tirmizi, Halil b. Ali al-Kırmî.

Giriş

Tarih boyunca toplum yapısına ve inanç şekline göre insanlar sevdikleri ve saygı duydukları kişi yahut beşerüstü varlıklara farklı biçimlerde şiirle, destanla,

resim, müzik ve heykelle muhabbetlerini ifade etmişlerdir. Sevgi ve saygıya konu olan şahıs eğer Hz. Peygamber ise bu muhabbet bir de hasrete dönüştüğünden sanat ve edebiyattaki yansımaları daha da etkileyici olacaktır. Biz bu sevgi ve hasretin Türk-İslâm kültür ve medeniyetinde edebiyatta na't, hilye; hat sanatında da hilye-i şerîfe gibi tarzlarla hayat bulduğunu müşahade etmekteyiz. İslâm medeniyeti bünyesinde gelişen divan edebiyatı ve siyer edebiyatı diyebileceğimiz edebiyatın başlıca konularından birisi de ona duyulan sevgi ve özlem dolayısıyla Hz. Peygamber olmuş ve çeşitli türlerde tezahür eden bu konu içinde hilye de önemli yer tutmuştur. Öyle ki bu edebî türler "peygamber edebiyatı" denilebilecek bir durum meydana getirmiştir.¹ Ali Öztürk bu durumu "edebiyatımızda peygamber bereketi" ifadesiyle sunmuştur.² Hz. Peygamber'le ilgili olarak özellikle na't, mevlid, esmâ-i nebî, sîret, mi'raciyye, hicretü'n-nebî, mucizât, şefâat-nâme, kırk hadis-i şerîf, gazavât-ı Resulullah yanında manzum, mensur hilyeler yazılmıştır.³ Onunla ilgili olan bir kelime bile bize oldukça önemli şeyler ifade etmektedir.⁴

Yine tarih boyunca onun kadar her yönüyle anlatılmış ve merak edilmiş başka birisini bulmak mümkün olmamıştır. Burada, arkadaşları olan sahâbesinin onun söz, fiil ve takrirlerini önemsemelerinin; ona peygamber olarak itaat etmelerinin etkisi söz konusudur. Aynı zamanda onun hayatı genel yönleriyle Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı için beşerî yönü ve peygamberlik yönü tahrif edilmeden en güvenilir bir şekilde daha sonrasına da nakledilmiştir. Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyetlerde Hz. Peygamber'in üstün niteliklerini söz konusu edip onun müminler tarafından sevilip örnek alınması gerektiğini ifade etmesi sebebiyle onunla ilgili her konu, en başından beri ilgi ile takip edilmekte, fizikî yönü de dâhil oturması, kalkması ve ahlaki hep sorulup anlatılmakta, böylece rivâyetler çeşitlenmektedir.⁵

Hz. Peygamber'i anlatan, onu doğrudan konu edinen ilim dallarına baktığımızda hadis-i şerîf, siyer, megâzî, delâil, hasâis ve hilye gibi alt başlıklar olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında şemâil'i de hususî bir yere sahiptir. Aslında hadis-i şerîf diğer hepsini zaten kapsasa da bunlar zamanla kendine has metodları olan birer ilim dalı haline gelmişlerdir. Siyer ise Hz. Peygamber'in en geniş haliyle bir biyografisi hem de İslâm tarihinin bir devresidir. "*Ben de sizin gibi bir beşerim; ancak bana vahyolunur*"⁶ âyet-i kerimesinden hareketle ortaya çıkmış iki ilim dalı olan delâil ve hasâis ise Hz. Peygamber'in peygamberlik özellikleri, onun peygamberliğini ispat eden delil ve gerekçelerin sunulduğu, burhan, âyât ve mu'cizelerin konu edinildiği ilim dallarıdır. Sonraki dönemlerde çeşitli çevrelerce eserler verilen şemâil ve dolayısıyla hilye; mevlid, na't, kaside, mi'raciye

¹ Yeniterzi, Emine, "Türk Edebiyatında Naatler", (Çevrimiçi) <http://sonpeygamber.info/> / 26 Eylül 2009.

² Öztürk, Ali, "Edebiyatımızda Peygamber Bereketi", *Siyeri Nebî*, Mart-Nisan 2011, Kutlu Doğum Özel Sayısı, s. 58-59.

³ Yıldırım, İsmail, "Urmevî'nin Tezkire-i Hazret-i Baba Adlı Eserinde Hilye-i Şerîf Bölümü", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2014, sy. 3/4, s. 76.

⁴ Yardım, Ali, "Hz. Peygamberi Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nevî", *Diyanet Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 1989, c. 25, sy. 4, s. 219-220.

⁵ Kandemir, M. Yaşar, "Şemâil", *DİA* (İstanbul 2010), XXXVIII, s. 497.

⁶ Fussilet, 41/ 6.

aslında delâil ve hasâis'in birer ürünü olarak değerlendirilebilir.⁷

Konumuz olan hilyeye geçmeden önce hilye ile yakından ilgili olan ve Hz. Peygamber'in beşerî özelliklerini daha kapsayıcı olarak sunan şemâil hakkında bilgi vermeyi uygun görmekteyiz.

1. Şemâil ve Hilye-Şemâil İrtibatı

Arapça'da şimâl kelimesinin çoğulu olup, huy, tabiat, hal ve hareket, tavır ve davranış anlamları da bulunan şemâil kelimesi bir şahsın hayatının özelliklerini tanıtan anlamına, daha özeldede sadece Hz. Peygamber'in hayat tarzını ve yaşam üslûbunu, onun beşerî yönünü anlatmak için kullanılan bir tabire dönüşmüş ve bu haliyle ilk olarak muhaddis Tirmizî tarafından kullanılmıştır.⁸ Eserlerinde Hz. Peygamber'in şemâil özelliklerine yer veren muhaddisler bu konular için genellikle "sıfatü'n-nebî, menâkıb, fezâil" gibi başlıklar açmışlar, Tirmizî de öncelikle *Câmiu's-Sahîh*'inin Menâkıb kitabında Resûlullah'ın beşerî yönünü, dış görünüşünü özel hayatını ve ahlakını konu edinmiş; daha sonra bu özellikleri daha geniş bir şekilde *eş-Şemâil*⁹ adlı eserinde toplamasıyla şemâil bir ilim dalı haline gelmiştir.¹⁰ Tirmizî ve Kâdî İyâz ise hilye konulu bilgileri eserlerinde "Halku Resûlillâh" adıyla ilk bölümlerde vermişlerdir.¹¹ Bu bölümlerde aktarılan hadis-i şerîfler Enes b. Mâlik, Berâ b. Âzib, Ali b. Ebû Tâlib, İbrahim b.

⁷ Yardım, Ali, "Hz. Peygamberi Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nevî", s. 215-217.

⁸ Tirmizî öncesinde ve çağında Hz. Peygamber'in şahsî ve hususî hayatını ifade etmek için kullanılan kelimeler arasında sıfat, menâkıb, fezâil, ahbâr bulunurken daha sonra bu kelimelere tabakât, Hilye, terâcim ve tezkire gibi terimler de eklenmiştir. Daha sonraları ise Hz. Peygamber'in şahsî ve hususî hayatına tahsis edilen eserlere veya bölümlere şemâil, ashab ve diğer İslâm büyükleri için ayrılan kısımlara menâkıb kullanılır olmuştur. Tabakât, tezkire ve terâcim ise toplu halde birçok şahsın hayatına tahsis edilen eserlere isim olmuştur bk. Ali Yardım, "Şemâil Nevinin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitabü's-Şemâil'i", *DEÜİFD*, I, İzmir 1983, s. 350-352. Ayrıca bk. Abdürrezzak b. Abdülmühsin el-Bedr, *Şerhu Şemâil'i'n-NEbüyyi İ-Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî*, s. 8, ty. (çevrimiçi) <http://www.ajurry.com> (bevâbetü't-tâlibi'l-ilm), 7 Ocak 2014.

⁹ Şemâilü'n-nebî, eş-Şemâilü'n-nebevîyye ve'l-hasâisü'l-Mustafaviyye, eş-Şemâilü'l-Muhammediyye gibi farklı ifadelerle de kaydedilen eser için Ali Yardım, Tirmizî'nin kendisinden sonraki şemâil kitaplarında olmayan bir plan bütünlüğüne sahip olduğunu ifade etmektedir. Vücut yapısı (Hilyesi), dış kıyafeti, tavır ve davranışı, ibadet hayatı, ahlakı, maişeti, başka yönleri, hayatının sonu gibi başlıkları bulunmaktadır. Tirmizî'nin *eş-Şemâil'i* üzerine yapılan çalışmalardan birkaçı şöyledir: en-Neyrîzî (ö. 855/1451) *Hâşiye alâ's-Şemâil*, el-Kastallani (ö. 923/1517) *Şerhu Şemâil'i-Tirmizî*, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö.1014/1605) *Cem'ul-Vesâil fi Şerhi's-Şemâil ve Umedü's-Şemâil*, Aziz Mahmud Hüddâi (ö. 1038/1628) *Şemâilü'n-Nebevîyyeti'l-Ahmedîyye*. Tirmizî'nin *eş-Şemâil'i* üzerine yapılmış Türkçe çalışmalar arasında ise İshak Hocası (ö. 1120/1708) *Akvemü'l-Vesâil fi Tercemeti's-Şemâil*, Lütfullah b. Mustafa el-Kırmî (ö. 1161/1748) *Akvemü'l-Vesâil fi Tercemeti's-Şemâil*, Mehmed b. Mustafa el-Kelevî Akkirmânî (ö. 1174/1761) *Türkçe Şemâil*, Hasan b. Mahammed Hüsâmeddin en-Nakşibendî (ö. 1282/1865) *Şerh-i Şemâil* -ki Ali Yardım bu tercümenin Şemâil'in Türkçe tercüme ve şerhleri içerisinde en yaygın olanı olduğunu ifade etmektedir-. Ayrıntılı bilgi ve eser listeleri için bk. Yardım, "Şemâil Nevinin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitabü's-Şemâil'i", *DEÜİFD*, I, (İzmir 1983), s. 361-399. ayrıca inceleme fırsatı bulduğumuz eş-Şeyh Süleyman b. Ömer b. el-Ezherî eş-Şâfiî el-Cemel'e (ö. 1204/1790) ait olan ve 2005 yılında Beyrut'ta I. bs. yapılan *el-Mevâhibü'l-Muhammediyye bi-Şerhi's-Şemâil'i-Tirmizîyye* -ki el-Cemel bu eserini daha önce Tirmizî'nin *eş-Şemâil'i*ne yapılmış şerhlerin toplanmasıyla ve daha çok da yukarıda ismi geçen el-Münâvî'nin eserinden faydalanarak hazırladığını ifade etmektedir. Eser bu açıdan önem arz etmektedir; Hacı Mehmed Raife ait olan, manzum ve mensur şekilde yazılmış ve 1301'de İstanbul Abdüllatif Efendi Mat. da neşredilen *Mûlahhas şemâil-i Muhammediyye* ve Eyüp Sabri bin Cemil'e ait olan, 1325'de Üsküp Kosova Mat. da neşredilen *Mûlahhas şemâil-i Hazret-i Muhammed* adlı eserler de bu konuda sayılabilir.

¹⁰ Kandemir, M. Yaşar, "Şemâil", *DİA* (İstanbul 2010), XXXVIII, s. 497. Ayrıca bk. Kandemir, "Muhammed", *DİA* (İstanbul 2005), XXX, s. 424.

¹¹ Uzun, Mustafa, "Hilye", *DİA* (İstanbul 1998), XVIII, s. 44.

Muhammed b. Ali, Hind b. Ebû Hâle, Câbir b. Semüre, Ebû Hureyre, Câbir b. Abdullah ve İbn Abbâs'tan rivâyet edilir.

Konumuz olan hilye de kaynağını şemâilden almakta olup şemâilin içinden bir bölümdür ve Hz. Peygamber'in fizikî özelliklerini konu edinmektedir. Dolayısıyla da hilyenin asıl kaynağı şemâilin de içinde yer aldığı Hz. Peygamber'le ilgili bilgilerin kaynağı olan hadis-i şerîflerdir.¹²

Tirmizî'nin eserine yazılan şerh ve haşiyeler, telhisler oldukça fazla sayıdadır. Bunlar dışında şemâil için Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Tarhân el-Belhî'nin (ö. 298/911) *Kitâbü's-Şemâil'i*, Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûkî'l Mustafâsı*,¹³ İbn Kesîr'in (ö. 774/1372) *Şemâilü'r-Resûl ve Delâilü Nübüvvetihî ve Fezâilühû ve Hasâisuhû* adlı eseri, Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Mihehi'l-Muhammediyye*'si -ki üzerinde şerh ve tercüme yapılmıştır.¹⁴ ile çağımızdan Vehbe ez-Zuhaylî'nin *Şemâilü'l-Mustafâsı*¹⁵ örnek olarak verilebilir.

Bunlar içerisinde halen çok meşhur olan Kâdî İyâz'ın, peygamber sevgisine ve Hz. Peygamber'in Müslümanlar üzerindeki haklarına dair yazdığı eseri *eş-Şifâ* yazıldığı dönemden itibaren İslâm dünyasının çeşitli coğrafyalarında değerli bulunmuş, esere şerhler,¹⁶ haşiyeler yazılıp eserin tercüme yapılarak medreselerde okutulan dersler ve camilerde halka sunulan vaazler arasına girmiştir. Özellikle Kuzey Afrika¹⁷ ülkelerinde daha farklı bir anlam yüklenerek okunması ve evlerde bulundurulması halinde düşman tehlikesinden, hastalıklardan ve afetlerden korunacaklarına dair inançlar yaygınlaşmıştır. Osmanlı'da da değer gören bu eser,¹⁸ Çanakkale Savaşı'nın gerçekleştiği ve Sultan Abdülha-

¹² Yardım, Ali, "Hilye-i Saadet, Peygamber Efendimizin Yaratılış Güzellikleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, y. 7, sy. 4, (İzmir 1978), s. 47); Pala, İskender, *Hakânî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, Kapı yay., İstanbul, 2013, s. 3-7.

¹³ Makalemizin ekinde verdiğimiz ve Halil b. Ali el-Kırmî'ye ait olan mensur Hilyede de Tirmizî'nin eseri ve Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ* adlı eseri özellikle ifade edilmektedir. bk. *Hilye-i Nebevî*, 4a. Yine transkribe yaptığımız, fakat henüz yayınlamadığımız bir çalışmamız olarak Vahdî İbrahim b. Mustafa'ya ait olan ve Terceme-i *Hilye-i Şerîf* adlı mensur Hilye *eş-Şifâ*'nın Türkçe'ye tercümesidir.

¹⁴ Yardım, "Şemâil Nevinin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitabü's-Şemâil'i", s. 399-405.

¹⁵ Zuhaylî Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sını ve Ali el-Kârî'nin *Şerhu's-Şifâ fi Şemâil-i sâhibi'l-istifâ* adlı eserlerden faydalandığını belirttiği bu eserinde *eş-Şemâil'e* ait yüz ellisekiz başlık açmış, her başlık altında ve hadis-i şerîflerle açıklamalarda bulunmuştur. Başlıklar arasında diğer peygamberlerle ilgili konulara yer veren Zuhaylî, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret gibi başlıklar da açmıştır. Makalemizin ana konusu olan Hilyeyi ilgilendiren kısmı ise "Evsâfu'n-nebiyyi'l-cesediyye" başlığı altında ve Tirmizî'nin *eş-Şemâil* eserinde naklettiği Hz. Hasan'ın dayısı Hind b. Ebû Hâle'ye Hz. Peygamber'in Hilyesi ile ilgili sorduğu ve cevabını naklettiği hadis-i şerîfi vermiş; dipnotlarda ise hadis-i şerîfte geçen çoğu kelimenin yaygın kullanımındaki anlamlarını açıklamıştır. Bk. ez-Zuhaylî, Vehbe, *Şemâilü'l-Mustafa*, Dimaşk: Dârül-Fikr, I. bs. 2006/1427.

¹⁶ Şerhleri arasında makalemizin mensur Hilyesinde de adı geçen Ali el-Kârî'nin *Şerhu's-Şifâ fi hukûkîl mustafa (Ref'u'l-hafâ an zâti's-Şifâ)* da bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kandemir, M. Yaşar, "eş-Şifâ", *DİA*, XXXIX, 136.

¹⁷ Kuzey Afrika devletlerinden olan Merinîler (1196-1465) ve Sa'dîler (1511-1659) döneminde de bu eser medreselerde ve sultanların ilim meclislerinde okutulan eserler arasında yer almaktadır. Harekât, İbrahim, *es-Siyâsetü ve'l-müctemau fi'l-asri's-Sa'dî*, Dârülbeyzâ: Dârü'r-Reşadî'l-Hâdise, 1987, s. 401; Menûnî, Muhammed, *Varâkatün an li-hadâretü'l-Meriniyyîn*, Rabat, Câmiatu Muhammed el-Hâmis, 2000, s. 291.

¹⁸ Konu ile ilgili yapılmış doktora tezi bulunmaktadır. Ahmet Yılmaz, *Kâdî İyâz'ın Kitâbü's-Şifâ adlı eseri ve Osmanlı'da Şifâhânlık Geleneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis-i şerîf Bilim Dalı, 2015.

mid'in de sürgünde olduğu günlerde kendisi tarafından zafer ümidiyle okunmuştur. Ayrıca medreselerde okutulduğu, devletin ve vakıfların desteğiyle "asâkir-i şâhâne'nin ve donanma-yı hümâyun"un selâmeti için Ravza-i Mutahhara başta olmak üzere Bâb-ı Seraskerî, Bâb-ı Fetva, Fâtih Camii, Kastamonu Nasrullah Paşa Camii, Tarsus Nur Camii gibi pek çok camide okunup hatimler yapıldığı ifade edilmektedir.¹⁹ "Meşâyıhtan, musibet günlerinde *eş-Şifâ* ile meşgul olmanın faydalı bir şey olduğu işitilmiştir" gibi methedici değerlendirmeler yapılmıştır.²⁰

2. Hilye:

Siyer edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan hilyeler, özellikle Tirmizî'nin *eş-Şemâil'in* birinci bölümünü teşkil eden ve onun mübarek vücut yapısını, yaratılışını anlatan hilye hadis-i şeriflerinden oluşmuş eserler olarak karımıza çıkmakta ve değer bulmaktadır.

Hilye sözlükte süs, bezek, kolye,²¹ ziynet, sûret, hey'et, görünüş, sıfat, değerli taş ve madenlerle yapılmış, kılıcın sapındaki veya kınındaki ziynet, süsleme, bezeme, vasıflandırmak, nitelendirmek, yaratılış, insanın dış görünüşü,²² insanın başkalarından ayırt edilmesine yarayan dış özellikleri²³ anlamlarında kullanılmıştır.²⁴ Kelime için *Kamûs-i Türkî*'de "insanın medâr-ı temâyüzü olan evsâf-ı hâriciyesi" tanımı, hilye-i şerîfe için ise "tavsîfi Cenâb-ı nebiyy-i muhtârın evsâf ve secâyâ-yı âliyesini hâvî kitap ve levha" tanımı yapılmıştır.²⁵ el-Hâc Hâfız İsmail Hakkı *Şemâil-i Şems-i Cihân* adlı eserinin ilk kısmını Hz. Peygamber'in hilyesine tahsis etmiş "Hazret-i Fahr-i Âlem sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerinin şekli ve şemâil-i şerîfe ve tenâsüb-i a'zâ-yı latîfe ve hüsn-i sûret-i mahsûsası" açıklamasını yapmıştır.²⁶

Hilye yazarı Aşık Kadri ise hilye tarifini şöyle terennüm etmektedir:

"Hilyenin ma'nâsı ey hüsn-i melek

Vücûd-i Nebî'nin ta'rifi demek"²⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de yukarıda saydığımız kelime manalarında kullanılmış olup,²⁸ bir tür olan hilyeyi ifade edecek anlamını ise Hz. Hasan'ın naklettiği ve

¹⁹ Kandemir, "eş-Şifâ", *DİA*, XXXIX, s. 134-135.

²⁰ Köten, Âkif, "Kâdî İyaz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şifâ'sının Özellikleri", *UÜİFD* (Bursa 1998), sy. 7, c. 7, s.274.

²¹ Uzun, Mustafa, "Hilye", *DİA* (İstanbul 1998), XVIII, s. 44.

²² Erdoğan, Mehtap, "Müellifi Belli Olmayan Mensur-Manzum Bir Hilye", *CÜİFD* (Sivas 2008), XII/1, s. 334.

²³ Özkafa, Fatih, "Hilye-i Şerîfe'nin Dinî, Edebî ve Estetik Boyutları", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer, Ankara-Turkey, 2010, p. 2042.

²⁴ İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I, Kahire: Dârü'l-maârif, ty., s. 985; Baalbeki, Rûhî, *el-Mevrid*, Beyrut: Dârü'l-İlimi'l-melâyîn, 7 bs., 1995, s. 485-487.

²⁵ Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lügati*, Ankara: Maârif Vekâleti, 1928, c. 2, s. 563. Benzer bir tarif de Şemseddin Sâmî yapmış kelime olarak sıfat-ı hasene, sûret-i hasene dedikten sonra "fahri kâinat Efendimiz'in evsâf-ı mübarekesi ve bundan bahs eden kitâb" ifadesini kullanmıştır. *Kamûs-i Türkî*, nşr. Ahmed Cevdet, Dersâadet: İkdâm Mat., 1899, I-II, s. 558.

²⁶ el-Hâc Hâfız İsmail Hakkı Divriği, *Şemâil-i Şems-i Cihân*, Dersâadet Mahmutbey Mat. 1326, s. 6.

²⁷ Güngör, "Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevî Türünün Doğuşu Gelişimi ve Sebepleri", s. 186.

²⁸ Ra'd süresi 17, Nahl süresi 14, Fâtır süresi 12. Âyet-i kerîmede süs eşyası, Zuhur süresi 18. Âyet-i

dayısı Hind b. Ebû Hâle'ye Hz. Peygamberin vasıfları manasında sorduğu rivâyetinde fizikî özellikleri için "hilye" kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz.²⁹ Terim olarak ise kelime daha çok, peygamberler ile dört büyük halifenin, diğer peygamberlerin, Allah dostlarının, velilerin ve tarihe iz bırakmış İslâm büyüklerinin fizikî ve rûhî güzelliği ile örnek davranışlarını anlatan,³⁰ özel anlamıyla Hz. Peygamber'in vasıflarını ve güzelliğini anlatan metinlere verilen isim olarak kullanılmaktadır.³¹ Klasik metinlerde hilye manasını taşıyan kelimenin "halk (yaratılış)" kelimesi olduğu görülmektedir. "*Halku Rasûlillah*" ifadesi yanında "*Şemâilü'n-Nebevî*", "*Evsâfü'n-Nebî*" tabirleri de hilyeye karşılık gelmektedir.³²

Şemâil kitaplarında bulunan ve Hz. Peygamber'in fizikî özelliklerinin haber verdiği çeşitli rivâyetlerden seçilerek yazılan hilyeler, dolayısıyla farklı tasvirlerle de imkân vermektedir. Bu çeşitlilikte onu anlatanların kimisinin onu profilden, kimisinin cepheden, kiminin boydan alınmış fotoğraflar olmasının etkisi büyüktür. Fakat tasvirlerin hepsinde onun fizikî heybeti dikkat çekmektedir. Ali Yardım bunu "ilahi vahyin mazharı olan ahir zaman peygamberi, aynı zamanda o vazifeyi temsil edebilecek bir "vücut yapısı" ile de donatılmıştır. Onun insanlar üzerindeki çarpıcı tesir gücünde, heybetli bir vücut yapısına sahip oluşunun da payı bulunmaktadır." diyerek ifade etmektedir.³³

Hilye yazımına verilen önem hat sanatında da kendini göstermiş ve hilyelere konu olan rivâyetler hatları süsler olmuştur. Daha çok mecmua biçiminde ve cepte taşımak üzere hazırlanan hilyeler sanatla buluşunca bazen levha şeklinde³⁴ ve bazen de gül şeklinde³⁵ yazılmış ve mekânları süslemişler,³⁶ evlerin ve şahsî eşyaların en değerlileri arasına girdiği gibi padişaha sunulan hediyeler arasında da önemli yere sahip olmuşlardır.³⁷ Hz. Peygamber'in bir insan olarak

→ →

kerîmede ise süs meâiliyle yer almaktadır. Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî (ö. 279/892), İ'tenâ bih Muhammed Avvâme, 2 bs., Medine: Dârü'l-Yüsr, 1428/2007, s. 55.

²⁹ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî (ö. 279/892), *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, İ'tenâ bih Muhammed Avvâme, 2 bs., Medine: Dârü'l-Yüsr, 1428/2007, s. 55.

³⁰ Kara, Ömer, "Neşâtü'nin Hilye-i Enbiyâ'sının Dinî Kaynakları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2002, y. 4, sy. 13, s. 1-48.

³¹ Erdoğan, "Müellifi Belli Olmayan Mensur-Manzum Bir Hilye", s. 334; Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı yay., 2010, s. 208-209.

³² Erkal, Abdülkadir, "Türk Edebiyatı'nda Hilye ve Cevrî'nin "Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzîn'i", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Erzurum 1999), sy. 12, s.111.

³³ Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâil'i*, s. 50.

³⁴ Levha şeklinde yazılan Hilyelerde metin kısmına daha çok Hz. Ali rivi yazılmaktadır. Genel olarak bu levhalarda baş makamda besmele; göbek kısmında Hilye metninin büyük bir bölümü daire, oval veya dikdörtgen şekil içinde; hilal denilen kısım; köşelerde dört halife, âyet kısmında Hz. Peygamber'le ilgili olarak Enbiyâ sûresi 107, Kalem sûresi 4, Fetih sûresi 28-29. âyetlerinden birisi, etek denilen kısımda ise Hilye metninin devamı ve duâ yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Güngör, "Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesîmî Mehmed'in Gülîstân-ı Şemâil'i", s. 27-28.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk.Güngör, "Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesîmî Mehmed'in Gülîstân-ı Şemâil'i", s. 30-32.

³⁶ Güngör, "Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesîmî Mehmed'in Gülîstân-ı Şemâil'i", s. 20-25.

³⁷ Makalemizin sonunda ek olarak verdiğimiz Hilyede de padişaha sunum söz konusudur. Ayrıca T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivleri Kataloğu'nda internet aracılığıyla yaptığımız taramada belgelerde hem padişahlara sunulmasıyla ilgili hem de şahsî eşyalar arasında Hilyelerin özel bir yeri olduğu ve bu yüzden de hırsızlık vak'alarında altın yanında Hilyelerin de çalındığına dair ifadeler yer almaktadır.

nasıl bir yaratılışa sahip olduğunu,³⁸ hal ve tavırlarının nasıl olduğunu anlatan Hz. Ali'den nakledilen hilye rivâyeti levha halinde belli bir form içinde hattatlar tarafından yazılarak bu nevi eserlerin "*hilye-i nebevî*", "*hilye-i saâdet*", "*hilye-i şerîfe*" olarak adlandırıldığını görmekteyiz.³⁹ Bu alanda yazılan levhaların ilk örneğininin Hattat Hâfız Osman Efendi (ö. 1698) tarafından yazıldığı kabul edilmektedir.⁴⁰ Levha şeklinde yazılan hilyelerde metin kısmına daha çok Hz. Ali rivâyeti yazılmaktadır. Genel olarak bu levhalarda baş makamda besmele; göbek kısmında hilye metninin büyük bir bölümü daire, oval veya dikdörtgen şekil içinde; hilal denilen kısım; köşelerde dört halife, âyet kısmında Hz. Peygamber'le ilgili olarak Enbiyâ 107, Kalem 4, Fetih 28 ve 29. âyetlerinden birisi, etek denilen kısımda ise hilye metninin devamı ve dua yer almaktadır.⁴¹

3. Hz. Peygamber'le İlgili Olan Hilye Çeşitleri

Hz. Peygamber'i müşahede etmiş her sahâbî, onu kendi gönül ve zihin dünyasından taşan kelimelerle ve farklı açılardan tanıtmaya çalışmıştır. Bu kelimeler anlam derinlikli kelimeler olduğu için de zamanla şerhlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Arap dünyasında bu şerhler şemâilin hilye dediğimiz fizikî özellikleri de dahil bütün kısımlarını kapsayan mensur metinler halinde yazılırken edebiyatta ise sadece fizikî yön ele alınarak yazılan hilyeler, yazılış bakımından manzum olarak kaleme alındığı gibi mensur ve manzum-mensur tarzlarında da vücut bulmuşlardır. Hilyelerde bazen rivâyetlerin tahririne rastlanmakta, bazen kelimelerle ilgili sarf bilgisi de verilmektedir.

Manzum hilyelere örnek olarak Şerîfî, *Risâle-i Hilyeti'r-Resûl*,⁴² Hâkânî Mehmed Bey, *Hilye-i Sa'âdet*; Nesimî Mehmet Efendi, *Gülistân-ı Şemâil*; Aziz Mahmud Hüdâyî, *Hilye-i Resûlillah*; Mustafa b. Muhammed Nûvâzî, *Riyâzû'l-Hilye*; Selimî Dede, *Hilye-i Nebî*; Süleyman Nahîfî, *Hilyetü'l-Envâr*;⁴³ Hayrullah Hayri Efendi, *Hilye-i Şerîf*; Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, *Hilye-i Hâkimâ*; Arif

³⁸ Güngör, "Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevî Türünün Doğuşu Gelişimi ve Sebepleri", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (Ankara 2003), s. 185.

³⁹ Özkafa, "Hilye-i Şerîfe'nin Dinî, Edebî ve Estetik Boyutları", s. 2042. Siyavuşpaşa Medresesi'nde 2 Ocak 2016 tarihinde açılışı yapılan Hilye-i Şerîf ve Tesbih Müzesi'nde oldukça çok sayıda Hilye çalışması yer almaktadır. Bu Hilyelerde de Hz. Ali rivâyeti esas alınmış, tezhipte birlikte çeşitli yazı formlarında hazırlanmıştır. Hilye geleneği adına ümit verici bir adım olarak gördüğümüz bu müze ziyaretçileri için de Hilye ile ilgili yeni ufuklar açabilir.

⁴⁰ Fatih Özkafa, bu konuda Ahmet Karahisarî (ö. 1556)'nin eserinin öncü olduğu tezinin yaygınlaştığını ifade etmektedir. bk. "Hilye-i Şerîfe'nin Dinî, Edebî ve Estetik Boyutları", s. 2045-46. Özçimi, Ayşe Serap, "Hilye Tezhibi", Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı Tezhip Programı, İstanbul, 2012, s. 28.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Güngör, "Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i", s. 27-28.

⁴² Türk Edebiyatında Hilye türünde yazılmış ilk müstakil ve manzum eser olarak kabul edilen Şerîfî'nin Hilyesi, ikiyüz altmışyedi beyitten oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yazar, Sadık, "Seyyid Şerîfî Mehmed Efendi ve Hilyesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 1039.

⁴³ Süleyman Nahîfî'nin Hilyetü'l-Envâr'ındaki ikibin sekizyüz yetmiş beyitten oluşan ve her uzuv için yazılan ayrı bölümlerde konuyla ilgili hadis-i şerîfler verilmiş, Hz. Peygamber'in önce fizikî yapısı daha sonra ise rûhî yapısı anlatılmıştır. Bk. Usluer, Zekeriya, "Süleyman Nahîfî, Hayatı, Eserleri ve Hilyetü'l-Envâr'ı", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1994.

Süleyman Bey, *Hilye-i Nebî*;⁴⁴ Mehmet Necip Efendi, *Nazîre-i Hâkânî*; Âşık Kadîrî, *Hilye-i Şerîf*; Mustafa Fehmi Gerçeker, *Hilye-i Fahr-i Âlem*; Bosnalı Mustafa, *Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî*; Tırhalalı Murad Oğlu Ali (Hızrî), *Nazmu'n-Nûr fî Silki's-Sûrûr*; Abdülvahab Dursun, *Hilye-i Şerîfe*; Hızrî, *Hilye*; Cenâb-ı Nûrî Kastamonu, *Hilye-i Manzume-i Resûlullah* verilebilir.⁴⁵

Mensur hilyelere örnek olarak Abdullah b. Şâkir b. Mustafa Elbistânî Yemilîhâ-zâde, *Hilyetü's-Şerîfe ve'n-Na'tu's-Seyyime*; Ahmed b. Receb el-İstanbulî, *Nüzhâtü'l-Ahyâr fî Şerh-i Hilyetü'l-Muhtâr*; Ahmed Şemsî Halvetî, *Hilye-i Şerîfe*; Akkirmânî Mehmed Efendi (ö. 1174/1760-1761), *Şerhu Hilyetü'n-Nebî*; Akkirmânî Muhammed b. Mustafa, *Hilye-i Saadet*; Ali Molla, *Hilye-i Şerîf-i Resulullah*; Erzurumî Mehmet Hanefî Efendi, *Hilye-i Şerîfe*; Fethî Mehmet Ali Efendi (ö. 1274/1857), *Hilye-i Saadet Tercümesi*; Halil b. Ali el-Kırımî, *Hilye-i Nebevî*; Hilmi Efendi, *Hilye-i Muhammed*; Hulusi Arif Eskişehirî, *Şerh-i Hilye-i Nebevî*; İbn-i Kemal Paşa, *Hilye-i Şerîfe Şerhi*; İsmail Sâdık Kemal b. Muhammed Vecihî Paşa, *Hilye-i Şerîfe-i Cenâb-ı Peygamberî*; Kâdî Şâmî, *Hilye-i Şerîfe*; Mantıkî Mustafa Efendi (ö. 1244/ 1828), *Mufassal Hilye-i Şerîfe*; Mehmet Ergüneş, *Hilye-i Şerîf Muhammediye*; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi (ö. 1202/ 1787), *Hilye-i Nebevîyye ve Hulefâ-i Erbâ'a*; Nûrî, *Hilye-i Nebevî*; Şeyh Emir Tarikatçı, *Hilyetü'n-Nebî*; Şeyhî, *Hilye-i Nebevîyye*; Şeyhül-İslâm Hoca Saadettin Efendi (ö. 1008/ 1599), *Hilye-i Celîle ve Şemâil-i Aliyye*;⁴⁶ Aziz Mahmud Hüdâyî, *Şemâilü'n-nübüvveti'l-Ahmediyyeti'l-Muhammediyye*; Vahdî İbrahim b. Mustafa (ö. 1126/ 1714), *Terceme-i Hilye-i Şerîf*; Vecdî Ahmed'e ait *Hilye-i Nebî* ve Rusçuklu Ali Fethî Efendi'ye (ö. 1857) ait olan *Milâd-ı Muhammediyye-i Hakâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye*⁴⁷ verilebilir.

Manzum-mensur hilyelere ise Mehtap Erdoğan'ın sıraladığı şekliyle Abdullah b. Şâkir b. Mustafa Elbistânî Yemilîhâ-zâde, *Hilyetü's-Şerîfe ve'n-Na'tu's-Seyyime*; Müellifi belli olmayan *Hilye-i Nebî* örnekleri verilebilir.⁴⁸

Hilyeler müstakil eser olarak yazıldığı gibi bazen bir eserin içinde⁴⁹ bazen

⁴⁴ Ârif Süleyman (ö. 1769) ve dört yüz altmış üç beyitlik Hilyesi için bk. Sarıcı, "Ârif Süleyman, Hayatı, Eserleri ve Hilye-i Nebevîyyesi" adlı yüksek lisans tezi.

⁴⁵ Erdoğan, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi," *CÜİFD* (Sivas 2007), XI-1, 329-330.

⁴⁶ Bu mensur Hilye Yrd. Doç. Yasemin Sarı tarafından transkribe edilmiş olup yakın zamanda yayınlanacaktır.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için ve Hilyenin latinize hali için bk. Şıra, "Rusçuklu Ali Fethî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Hilyesi" adlı yüksek lisans tezi.

⁴⁸ Mehtap Erdoğan da bu hilyelerden müellifi belli olmayan ve Millî Kütüphane'de, Yz. A 1256, v. 80a-93a künyesine sahip Hilye-i Nebî adlı hilyeyi makalesinde tanıtarak latinize şekliyle vermiştir. Bu manzum-mensur hilyenin mensur kısmında yer alan birinci hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in boyu, ten rengi, saçları ve başı, ikinci hadis-i şerifte saçları, alnı, kaşları, diğer azaları arasındaki uyum, göğsü, omuzları, üçüncü hadis-i şerifte kemikleri, dirsek ve omuzları, dizleri, vücudunun kılız oluşu ve bilekleri, dördüncü hadiste avuçları, pakmakları, burnu, sakalı ve yüzü, beşinci hadis-i şerifte yüzü, dişleri, gözleri, kirpikleri, beş ve altıncı hadis-i şerifte yürüyüşü ve güzel huyları konu edilmekte; daha sonra gelen 56 altı beyitlik manzum kısımda ise ele alınan bu azalar tasvir edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan, "Müellifi Belli Olmayan Mensur-Manzum Bir Hilye", s.333-347.

⁴⁹ Buna örnek olarak İsmail Yıldırım'ın üzerinde çalışmış olduğu, XVII. yüzyıl müelliflerinden Aziz Mahmud Urmevî'nin Tezkire-i Hazret-i Baba adlı eseri verilebilir. 82 parça manzum hikayeden oluşan, hem Eski Anadolu Türkçesi hem de Azeri Türkçesi özelliklerine sahip eserin 18. ve 19. hikâyeleri Hz. Peygamber'in Hilyesini oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım, "Urmevî'nin Tezkire-i Hazret-i Baba Adlı Eserinde Hilye-i Şerîf Bölümü", s. 76, 83.

divanların,⁵⁰ tezkirelerin, mi'râciyelerin ve mevlidlerin⁵¹ içinde yer almıştır.

Türk edebiyatında hilye konusunda örnekliliği ve bıraktığı etki dolayısıyla ilk hilye kitabının yazarı olarak Hakânî kabul edilse de⁵² Fatih Özkafa Türk Edebiyatı'nda manzum hilyelerin ilk örneğinin Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Bâyezid dönemi şairlerinden Şerîfî tarafından yazılmış olan iki yüz elli beş beyitlik *Risâle-i Rasûl* adlı eser olduğunu ifade etmektedir.⁵³

Hakânî'den sonra ise onun eseri örnek alınarak manzum ve mensur oldukça fazla hilye kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Cevrî'nin dört halife hakkında yazdığı hilyesi *Çehâr Yâr-ı Güzin*⁵⁴ yer almaktadır ki onun bu hilyesi Hz. Peygamber dışındaki kişiler için yazılmış ilk hilye olma özelliğine sahiptir. Abdulkadir Erkal, Cevrî'nin bu tercihinde Hakânî'nin hilyesini tamamlar bir şekilde, onu örnek almakla birlikte onun adının gölgesinde kalmadan halkın beğenisini ve teveccühünü kazanmak düşüncesinin olduğunu belirtmektedir.⁵⁵ Hakânî ve Cevrî'nin ulaştığı saadete erişmeyi arzu eden diğer bir şair de Cevrî olup o da *Hilye-i Enbiyâ* sıyla bu değere erişmeyi amaç edindiğini kitabını yazma sebebinde beyitleriyle açıklamaktadır.⁵⁶

Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kısas-ı Enbiyâ* adlı eserinde, hilye rivâyetlerinin tamamını kapsayan, özet bir hilye metni⁵⁷ ile Hz. Peygamber'in hilyesini bir bütünlük halinde verdiği ve dilinin sadeliliği ile de dikkat çeken hilyesinin Türkçe mensur hilyelerin en güzel örneği olduğu hususunda sözbirliğinin olduğu ifade edilmektedir.⁵⁸

4. Hilye Metinlerinin Muhteva Olarak Değerlendirilmesi:

Manzum ve mensur hilye çeşitleri incelendiğinde genel olarak aşağıda örneklerini de vereceğimiz hilyelerde olduğu gibi hamdele, salvele, hilye yazımının sebebi, hilyeyi bilmenin gerekliliği ve faydaları ifade edildikten sonra tercih edi-

⁵⁰ Buna örnek olarak Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Divanı'nı verebiliriz. Yayımlanmış olan Divan'da gazel, kaside ve tercümele başta olmak üzere bir kısmı bestelenmiş beşyüzen fazla manzume bulunmaktadır. Divan'ın 79-81. sayfaları arasındaki yirmibeş beyitlik manzume, Hz. Peygamber'in güzel ahlakını öven ve O'nun sıfatlarını anlatan bir na't ve bir Hilye şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan, Kenan, "Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mahtumkulu Divanlarında Hz. Peygamber", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 45, Erzurum 2011, 17-38, s. 22-26.

⁵¹ Örnek olarak Şeyh Sami'ye ait olan ve 1331'de İstanbul Müsterekü'l-Menfaa Osmanlı Mat. da neşredilen Mevlid-i mücteba ve şemâil-i celile-i Muhammed Mustafa verilebilir. Şeyh Sâmî, mevlid ve na'tlarla sürdürdüğü eserinin 17-19 sayfaları arasında "Şemâil-i celile-i Muhammediye" ve na't-ı şerîf ile Hilyeye ayırmıştır.

⁵² Erkal, Abdülkadir, *Türk Edebiyatında Hilye ve Cevrî'nin "Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzin"*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 12, Erzurum 1999, s.114, 112 nolu dipnot açıklaması)

⁵³ Özkafa, "Hilye-i Şerîfe'nin Dinî, Edebî ve Estetik Boyutları", s. 2043.

⁵⁴ Cevrî İbrahim Çelebi'nin bu eseri 145 beyitten oluşan bir mesnevîdir. Eser için düşünülen tarih beyitlerinden 1040/1630 yılında yazıldığı anlaşılmakta olup eser Hz. Adem'in yaratılışı ile ilgili giriş, Na't, Mukaddime, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'nin Hilyeleri ve bölümlerinden oluşmaktadır. Cevrî Dede, *Hilye-i Çehâr-yân-ı güzîn*, İstanbul, Karabet Mat., 1317. Ayrıntılı bilgi için bk. Erkal, Türk Edebiyatı'nda Hilye ve Cevrî'nin "Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzin", s.115-117. Ayrıca bk. Ayan, Hüseyin, "Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, eserleri ve Divanının Tenkidli Metni", AÜFEF Yay, Erzurum, 1981.

⁵⁵ Erkal, "Türk Edebiyatı'nda Hilye ve Cevrî'nin "Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzin"i", s.114, 117.

⁵⁶ Neşâtî, *Hilye-i Enbiyâ*, Dersaadet: Âlim Mat., 1312, s. 7.

⁵⁷ Özkafa, "Hilye-i Şerîfe'nin Dinî, Edebî ve Estetik Boyutları", s. 2047.

⁵⁸ Güngör, "Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i" s. 20-25.

len hilye rivayetindeki her a'za için kullanılan metin ve onun mensur yahut manzum olarak açıklanışı yer almaktadır.

Manzum olarak Hakânî'nin hilyesinde de mensur hilyelerde olduğu gibi besmele, hamdele, salvele, hilyeyi bilmenin önemi, hilyeyi görenin Hz. Peygamber'i görmüş olacağı rivâyeti bulunmaktadır. Hakanî'de meşhur olan ve sonra manzum hilyelerde yer alması âdet olan Harûn Reşid'in (saltanatı 786-809) hilye ile ilgili hikâyesi yer almaktadır. Bundan sonra ise tercih edilen hilye rivâyeti ve sırasıyla her uzvu ifade eden hadis-i şerîf parçalar halinde önce Arapçası verilerek manzum anlatımına geçilmektedir. Buna örnek olarak Hz. Peygamber'in teninin rengini ifade eden "ezherü'l-levni" hadis-i şerîf metni verilerek Hakanî tarafından şöyle nazm edilmiştir:

İttifak etdi bu ma'nâda ümem
Ezherü'l-levni idi fahr-i âlem

Yüzünün hâlis idi ağı katî
Rahları saf idi sâfi sıfatı

Renk-i rûy-i gül ile yek-dil idi
Gül gibi kırmızıya mâil idi."⁵⁹

Hakânî, hadis-i şerîf rivâyetini bu şekilde nazmederek tamamladıktan sonra hâtîme ve tenbîh ile eserini bitirmektedir.⁶⁰

el-Kırmî, hamdele ve salveleden sonra Hz. Peygamber'e tevessül amacıyla bu eseri yazmayı düşündüğünü belirterek, dönemin Osmanlı padişahlarından Sultan III. Ahmed (s. 1703-1730) oğlu Sultan III. Mustafa'ya (s. 1757-1774) övgülerde bulunmuştur. Şerh ettiği hilyenin kaynağını da belirterek bunların Tirmizî'nin *eş-Şemâil* ve Kadî İyaz'ın *Şifâ-i Şerîf* eserleri ve bu eserlerde hilyenin açıklandığı ve Hz. Ali'den gelen rivâyetin tercih edilerek şerh edildiğini belirtmektedir. hilyenin doğuş sebeplerinde belirtildiği üzere, hilyeyi bilmenin, okumanın faydalarını anlatan rivâyetleri de sıralamaktadır.⁶¹ Daha sonra ise Hz. Ali'den gelen hadis-i şerîf rivâyetindeki her a'za ile ilgili kısmı alarak onu açıklamaktadır.

⁵⁹ Aynı uzvun tasvirini mensur Hilye olan ve Vahdî Mustafa b. İbrahim'e ait olan *Terceme-i Hilye-i Şerîf*'de ise "yani Peygamber aleyhissalatu ves-selam hazretlerinin cesed-i şerîfleri beyâz-ı nûrânî idi. Ve bazı ulema ezherü'l-levni demek ahsenü'l-levni demek dimiş" şeklinde ifade edilmektedir. bk. v. 2b.

⁶⁰ Hakânî, *Hilye-i Hakânî*, s. 2-48. Hakîm de manzum Hilyesinde bu tasvirî şöyle yapmaktadır: "Ezherü'l-levni idi ol fahr-ı cihân
Bir gül-i tâze idi rûyî hemân
Südü gibi olmadı ak u emhak
Pek siyeh-çerde değildi mutlak
Rûy-ı pür-tâbı değildi esmer
Gül-i ra'nâ gibi idi ezher" bk. Erdoğan, "Hâkîm Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi", s. 346.

⁶¹ Halil b. Ali el-Kırmî, *Hilye-i Nebvî*, v.1b-5b.

Muhteva özellikleri genel olarak böyle olan hilyelerde dikkat çeken bir husus da açıklanan sûret özelliklerinde sadece fizik değil ma’nanın yani sîretin de ifade edilmiş olmasıdır. Hz. Peygamber’in sadece fizikî değil aynı zamanda rûhî portresi de çizilen ilgili rivâyetlerde bu düşünce zenginlikle işlenmiş, dolayısıyla sadece onun göz şeklini tasvir etmekle yetinilmemiş, onun insanlara bakışını onlara verdiği değeri gözlerindeki ışık ve anlamla ifade edişi de estetik ve güçlü kelimelerle ifade edilmiştir. Bu da hilyenin sadece madde değil aynı zamanda mana boyutunun da olduğunu ve bu açıdan da değerli bir hazine oluşunu gözler önüne sermekte ve bizim için de üzerinde çalışılması gerekli tarihi kıymeti haiz metinler olmaktadır. hilyelerden hareketle ulaşılabilecek beden dili de Hz. Peygamber’i örnek alan müslümanlar için oldukça önem taşımakta olup konunun dâhil olduğu alanda yapılacak çalışmalar yerinde olacaktır.

İnceleme fırsatı bulduğumuz manzum ve mensur hilyelerde de makalemizin sonuna eklediğimiz Halil b. Ali el-Kırmî’nin *Hilye-i Nebevî*’sinde de çizilen fizikî portre yanında Hz. Peygamber’in çevresindekilere davranış biçimi yani beden dili dikkat çekmektedir. Şöyle ki bu mensur hilyede Hz. Peygamber’in göz rengi, yüzü, başı, boyu vs. uzuvları yazıya dökülürken bunların ifade ettiği mana boyutu da bakışları, konuşurken sadece başını değil tüm bedenini muhatabına doğru çevirdiği, yüzündeki tebessümlü hali de gözler önüne serilmekte ve bu bir örneklik olarak sunulmaktadır. Şimdi önemli gördüğümüz bu konuyla ilgili olarak hilyelere konu olan rivâyetlerden birkaç örnek sunabiliriz.

Hz. Peygamber’in boyu, ayakları anlatılırken onun yürüyüş özellikleri de verilerek bize sûretteki sîret gösterilmiş, yürüyüşündeki tevâzuya dikkat çekilmiştir:

“*İzâ meşâ tekalle’a ke-ennemâ yenhattu min sabebîn*” kısmı çeşitli hilyelerde şöyle açıklanmıştır: “*yüridik de mübârek ayağını yerden fevk ile kaldırırdı. Mekân-ı ‘âlîden inişi aşağı gider gibi âsân-vech üzere yürürdi. Mütekebbirler gibi yürümez idi.*” şeklinde açıklanmıştır.⁶² “*Yürürken, ayaklarını yerden biraz kaldırıp önlerine hafif eğilerek yürürlerdi. Ayaklarını, ses çıkartıp toz kaldıracak şekilde yere sert vurmazlar: adımlarını uzun ve serî atmakla beraber, sükûnet ve vakar üzere yürürlerdi.*”⁶³ “*ve eğer ol cenâb-ı hazret-i risâlet her-gâh ki bir semte hareket buyursalar esnâ-yı hirâmda her-çend ki ref-i ekdâma ikdâm ideler mübârek pâ-yi rifât-intimâlarını kuvvetlice kaldırurlar idi. Meselâ mütekebbirân ve nâzend-gân-ı cihân-yân gibi bir yere gindikde ayak sürüyüb nâziyla yürümezler idi. Ve dahi meşy ve hareketlerinde vakar ve sekînet iltizâm iderler idi.*”⁶⁴

Hadis-i şerîfin bu kısmı Nahîfî’nin *Hilyetü’l-Envâr*’ında şöyle nazmedilmiştir:

“Meşy-i latîfnde o sâhib-i kemâl

Olmuş idi bî-bedel ü bî-mîsâl

⁶² Halil b. Ali el-Kırmî, *Hilye-i Nebevî*, v.8b.

⁶³ Yardım, *Peygamberimiz’in Şemâilî*, s. 67.

⁶⁴ Vahdî Mustafa b. İbrahim, *Terceme-i Hilye-i Şerîf*, v. 10b.

Yürüse ol iki cihân serveri
Zâhir idi kuvve-i peygamberî

Ref' idüp ikdâm-ı şerîfin tamâm
'İzzet ü vakar ile iderdi hirâm"⁶⁵

Onun ashâbiyla konuşma tarzı şu şekilde ifade bulmuştur:

Bir kimseye baktıkları zaman, yalnızca başlarını çevirerek değil, bütün vücudları ile o tarafa yönelirlerdi.⁶⁶ "ve eğer ol güzide-i benî Âdem şefâ'at-cûy-i 'usât-ı ümem her gâh ki lütufu iltifât buyurub bir nesneye nazar-bâz olsalar küliyet ile müteveccih olub gurûr nâziyla ne ki endâz olmazlar idi."⁶⁷

Muhatab olduğu kişiye bakışı ise "Ve ize'l-tefete'l-tefete me'an", bir kimse nazar etmek murâd eylese bütün cesed-i şerîf ile ikbâl u iltifât idüp ol kimsenin hâl u şânına ihtimâm iderdi. Mütekebbirler gibi yalnız baş ile ya göz ile iltifât etmez idi.⁶⁸ şeklinde anlam bulmuştur.

O'nun yüz güzelliği yanında bakışlarının, gülümsemesinin, ahlakının da güzelliği şöyle ifade edilmiştir:

"Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Kimseye fena söz söylemez, kimseye kötü muamele etmez, kimsenin sözünü kesmez, yumuşak huylu, alçak gönüllüydü. Sert ve katı değildi. Fakat heybetli ve vakarlı idi."⁶⁹ "Gülerken ağzları latif bir şimşek gibi ışıklar saçarak açılırdı.⁷⁰ "Yani ol güzide-i peygamberân ve ol Habîb-i Hâlik-i ins ü cân hazretleri her gâh ki gülüb handân olsalar ve ondan nâşî mübârek dendân-ı efsânları bedîdâr u nümâyân olsa aralıklarından nûrlar berk idüb ziyâlar leme'an ider idi."⁷¹

Onun, karşılaştığı herkese öncelikle selam verdiği şöyle ta'rif edilmiştir:

"ve dahi ümmet-i sa'âdet-i tînet ve devlet-i ülfetden her kime râst gelseler zât-ı sûtüde sıfatları bi'z-zât evvelen selâm virmeğe mübâdere ve müsâra'at buyurub sahb-i kirâmılarına bu nev'a dahi kasd-ı ikrâm iderler idi."⁷²

Onun yüzü, gözleri, kaşları, alını anlatılırken bazı durumlarda da öfkelenendiğini "İki kaşının arasında bir damar vardı ki, öfkeli hallerinde kabarır, normal zamanlarında ise gözükmezdi.⁷³ "Yani miyân-i ebruvân-i behâcet unvânlarında bir damar-ı nûr-i eser var idi bi-hubbi'l-beşeriyye belki muktezâ-yı hikmet-i nebeviye zât-ı melek-simâtlarına târî olan gadab ânı tahrîke sebep olur idi."

⁶⁵ Yasav, Oya, "Hilyetü'l-Envâr", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkî Dili Bilim Dalı, 1995, s. 24.

⁶⁶ Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâlli*, s. 65.

⁶⁷ Vahdî Mustafa b. İbrahim, *Terceme-i Hilye-i Şerîf*, v. 10a.

⁶⁸ Halil b. Ali el-Kırîmî, *Hilye-i Nebevî*, v. 8b.

⁶⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Peygamber Efendimiz*, s. 334-335.

⁷⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Peygamber Efendimiz*, (yay. haz. Mâhir İz, neş. haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: Gonca yay., 1986, s. 334.

⁷¹ Vahdî Mustafa b. İbrahim, *Terceme-i Hilye-i Şerîf*, v. 4b.

⁷² Vahdî Mustafa b. İbrahim, *Terceme-i Hilye-i Şerîf*, v. 11b.

⁷³ Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâlli*, s. 66.

⁷⁴cümleleri bize böyle anlatmaktadır.

5. Hilyenin Doğuşu ve Yazılış Sebepleri:

Mustafa Fayda, Ali Yardım ile ilgili bir hatırasını anlatırken onun *Peygamberimiz'in Şemâilî* adlı eseriyle ilgili verdiği röportajda Hz. Peygamber'e olan sevgisini şu sözlerle ifade ettiğini anlatmaktadır: "İfade etmek gerekir ki mazhar-ı vahy olan Efendimiz'i yazmak için sadece bilgi yetmemektedir. Vesikaları arka arkaya sıralamak kâfi gelmemektedir. Meselenin ayrıca bir zihin, bir de gönül boyutu vardır. Akıl, zihin ve gönül boyutu ile yazmak. Felsefî açıklamalar yapmak benim işim değil. Ancak şu kadarını söyleyeyim: Aklın ürünü bilgi, zihnin ürün irfân, gönülün ürünü ise sevgidir. Hz. Peygamber'i anlar ve anlatırken bilgi, irfan ve sevgi üçlüsünün bir bileşim oluşturması gerekiyor."⁷⁵

Hz.Peygamber'in fizikî özellikleri anlatılırken her bir sahâbî görebildiği tarafa ve ifade edebildiği kelimelerle fakat en güzel kelime ve ifadeleri seçerek anlatmışlardır. Bu ifade güzelliği hilye yazarlar için de çok önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçi hemen bütün hilye yazarları Hz. Peygamber'i tam anlamıyla anlatmanın ne kadar imkânsız olduğunu ve bunun zorluğunu da ifade ederek söze girmişler ya da bu konuya mutlaka temas etmişlerdir.

Ruşçuklu Ali Fethi,

"Eyâ Şâh-ı Rusûl taksîre bakma

Beni nîrân-ı hicrân içre yakma

Ne haddim vasfını ityân beyâna

Sığar mı hiç deryâ nâv ü dâna⁷⁶ diyerek kusuruna bakılmamasını beyan etmiştir.

Hilye geleneğinin son yazarı Mustafa Fehmi Gerçeker de bu düşünceyi şöyle dile getirmektedir:

Bir âkil eder mi böyle da'vâ,

Mümkün mi tamâm-ı vasfın ifâ?⁷⁷

Hilyenin yazılış sebepleri arasında Peygamber sevgisi,⁷⁸ Hz. Peygamber'in şefaatine ulaşma arzusu, hilyelerin havassı hakkındaki haberler yani hilyelerin

⁷⁴ Vahdî Mustafa b. İbrahim, *Terceme-i Hilye-i Şerîf*, v. 6a.

⁷⁵ Fayda, Mustafa, "Vefeyât: Prof. Dr. Ali Yardım (1939-2 Ocak 2006)", *MÜİFD*, (2004/2), s. 181.

⁷⁶ Şıra, Hüseyin, "Ruşçuklu Ali Fethi Efendi, Hayatı, Eserleri ve Hilyesi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 69.

⁷⁷ Gerçeker, Mustafa Fehmi, *Hilye-i Fahr-i Âlem*, İstanbul: Âsârî İlimiyye Kütüphanesi, 1363/1944, s. 24.

⁷⁸ Güngör, sevginin dış dünyada görülebilen belirtileri arasında İbn Hazm'ın sevgiliyi derinden derine seyre dalması olduğunu zikretmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra 'onu görme imkanı bulamayan müminlerin Hilyesi sayesinde onu görmüş gibi olacakları düşüncesi Hilye yazma sebepleri arasında yer almaktadır. bk. Güngör, "Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevî Türünün Doğuşu Gelişimi ve Sebepleri", s. 193. Tirmizî Şemâilî'nin günümüz şârihlerinden Abdürrezzak b. Abdülmuhsin el-Bedr, şerhinde şemâilî incelemenin, araştırmanın meşgul olmanın faydalarından bahsederken kişinin Hz. Peygamber için Allah'a verdiği herkesten daha çok onu sevme sözünün gereği olduğu gibi O'nu zikrederek sevgisinin artacağı onu bildikçe tanıdikça hatırladıkça hemen her konuda örnekliliği olacak, imanı ahlaki adabı ondan öğrenecek ve kişinin ona karşı sevgisi ve özlemi de artmış olacaktır. Abdürrezzak b. Abdülmuhsin el-Bedr, *Şerhu Şemâilî'n-nebiyyi -Li Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî*, s. 8-11.

mukaddes emanet kabul edilişi ve ona sahip olanların kıymeti ile ilgili haberler, iyi bir eser bırakarak hayırla anılma arzusu, İslâm'da insan resminin yapılmasının yasaklanması ile ilgili haberler⁷⁹ ayrıca onun hilyesini okuyan, ezberleyenlerin iki dünyada da mükâfata erişecekleri, rüyalarında görecekleri ve çeşitli afetlerden korunacaklarına dair beslenen inançlar⁸⁰ en çok dikkati çekenlerdir.

O'nun hilyesini görenlerin onu görmüş gibi olacağına, haşır gününe kadar o kişiye kabir azabının olmayacağına, yolcunun yanında olursa yolculuğunun emin geçeceğine dair Hz. Ali rivâyetinden ve bu rivâyet etrafında oluşmuş bir inanıştan bahseder Hakânî Bey hilyesinde.⁸¹ Bu rivâyet dışında ayrıca bir fakirin Abbâsî halifesi Hârûn Reşid'e Hz. Peygamber'in hilyesini verdiği ve halifenin gördüğü bir rüyada bu hilyeyle büyük bir huzura erdiği ve Hz. Peygamber tarafından bazı müjdelere eriştiği ifade edilen hikâyeye de yine Hakanî Bey'in manzumesinin içinde yer almakta ve hikâyeye hilyeyi daha da etkili hale getirmektedir.⁸² Hakânî Mehmed Bey'den sonra onun hilyesi örnek alınarak kaleme alınan hilyelerde de bu manzum hikâyeye yer verilmesi adeta bir hilye geleneği haline gelmiştir.⁸³

Hilye yazıp ve ayrıca ona arasına bakanların ise ansızın ölümden ve şeytanın vesvesesinden korunacağı, hilyenin bulunduğu evlerde fakirlik ve üzüntünün olmayacağı, o kişinin hac veya köle azad etme sevabı alacağı ve kişinin bedenine hastalık uğramayacağına dair Şeyh Sadreddin'e ait rivâyetin *Hilye-i Hakânî*'deki bir kaç beyti şu şekildedir:

Dedi bu Hilye-i âlî-câhı
Kim ki yazıp nazar etse gâhî
Füc'eden vesvese-i hâtimeden
Anı hıfz eyleye Zü'l-fazl u minen
Ede Hak cümle belâlardan emîn
Pür-belâ olsa eger rûy-ı zemîn
Oldığı hânedede fakr u gam u bîm
Olmaya girmeye şeytân-ı racîm⁸⁴

Ârif Süleyman, hilyesini kendisinin affına bir sened olması isteğiyle yazdığını şöyle ifade etmektedir:

Eyle lutfınla be sırr-ı "Levlâk"
Sened-i mağfiretim Hilye-i pâk⁸⁵

⁷⁹ Güngör, "Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesîmî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara 2000, s. 14-20. Ayrıca bk. Güngör, "Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevî Türünün Doğuşu Gelişimi ve Sebepleri", s. 193-199.

⁸⁰ Erdoğan, "Müellifi Belli Olmayan Mensur-Manzum Bir Hilye", s. 334-335.

⁸¹ Pala, *Hakânî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, s. 56-57.

⁸² Pala, *Hakânî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, s. 58-64.

⁸³ Uzun, "Hilye", *DİA*, XVIII, s. 44-45.

⁸⁴ Hakânî Mehmed Efendi, *Hilye-i Hakânî*, Dersaâdet: Mahmutbey Mat., 1307, s. 12.

Yine Ârif Süleyman, hilye yazarların da şefaât ümidlerinin olduğunu şu beyitle ifade eder:

Na't-i pâkinde kılup herkes eser
Gerçi ümmîd-i şefâ'at eyler⁸⁶

Makalemize konu edindiğimiz Halil el-Kırmî'ye ait olan mensur hilyede ise yazar, Tirmizî'nin *eş-Şemâil*'ini şerh edenlerden Aliyyü'l-Kârî ve İbn Hacer Heysemî'nin açıklamalarına yer vererek yukarıda sunduğumuz tüm sebepleri de kapsayan bir açıklama yapmaktadır. Bu açıklamaya göre Hz. Peygamber'in hilyesini bilmenin faydaları çoktur. Şeytan onun sûretine giremeyeceği için bir kişi rüyasında onu görürse gördüğü kişi Hz. Peygamber'dir. Bu rüyayı gören kimsenin günahlarının da bağışlanacağı ifade edilmektedir. Rüyada görülen sûret Hz. Peygamber'in hilyede anlatılan sûretine uygunsa ve Hz. Peygamber güler yüzlü ise rüyayı gören kişi onun sünnetine tâbi demektir. Fakat Hz. Peygamber'i üzgün, sinirli yahut herhangi bir a'zasında noksanlık görürse bu durum rüyayı gören kişinin amellerinin bozuk olduğunu gösterdiği için bunları düzeltmesi gerekmektedir. Yine hilyeyi bilmenin faydalarından olarak şu da ifade edilir ki kim hilyeyi görürse Hz. Peygamber'i görmüş gibi olur. Bu hilyeye muhabbetle bakar kişiye Allah Cehennem ateşini haram kılar, onu kabir azabından emin eder, Kıyamet günü de onu çıplak olarak haşretmez. el-Kırmî hilyesinde konuya şöyle devam etmektedir: “*Ve yine cümle-i fevâidden biri de budur ki Hazret-i Şeyh-i cihân Sadreddin Konevî kaddesa'llâhu sirrahu buyururlar ki “her kim Hilye-i Rasûlullâh yazub bazı kerre nazar eylese Hakk Te'âlâ ol kuli mevt-i ficâeden ve sû-i hâtîmeden ve cümle belâlardan emîn eyleye ve âna hac ve î'tâk⁸⁷ sevâbın virüb ve ânın vücûdunu cemî-i emrâddan ve âlâm-ı dünyeviyye ve ekdâr-ı uhreviyyeden masûn idüb ömr-i tavîl ile mu'ammer eyleye ve bu Hilye-i şerîfe oldığı hânede elem ü keder ve gam u gussa⁸⁸ olmaya ve şeytan-i racîm ol hâneye girmeyüb dâima ol hâne ehli sūrûr u safâda dâim olalar.*”⁸⁹

Son dönem hilye yazarlarından Mustafa Gerçeker, hilye yazma sebebini gönülden gelen bir arzuya bağladığını ve bazı çekinceleri olsa da kaleminin de bu konuda ısrarcı olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Bir şu'le-i arzû-yı dildir
Söndürmek onu revâ değildir
.....
Susmuştu kalem bu anda ammâ,
Gönlümdede temâyül oldu peydâ.⁹⁰

→ →

⁸⁵ Sarıcı, Emine, “Ârif Süleyman, Hayatı, Eserleri ve Hilye-i Nebevîyyesi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul 2001, s. 79.

⁸⁶ Sarıcı, ae., s. 80.

⁸⁷ İ'tâk: köle azad etme.

⁸⁸ Gussa: keder.

⁸⁹ Halil b. Ali el-Kırmî, *Hilye-i Nebevî*, 3a-4b.

⁹⁰ Gerçeker, Mustafa Fehmi, *Hilye-i Fahr-i Âlem*, s. 15-18. Bu bin üçyüz beyitlik manzum Hilye Musta-

4. Farklı Şahıslara Ait Hilyeler:

Şemâiller yalnızca Hz. Peygamber hakkında yazılırken yine önceleri yalnızca Hz. Peygamber hakkında yazılan hilyelerin zamanla adlarına yazıldığı şahıslar farklılık göstermiş diğer peygamberler,⁹¹ dört halife,⁹² aşere-i mübeşşere,⁹³ Hz. Hasan⁹⁴ ve ayrıca halkın sevgisini kazanmış tarikat erbâbı hakkında⁹⁵ da yazılır olmuştur. Hz. Peygamber için yazılanlara hilye-i şerîf, hilye-i saâdet, hilye-i nebevî, hilye-i nebî denilirken diğerleri için hilye-i peygamberân, hilye-i enbiyâ, hilye-i çehâr-yâr-ı güzîn, hilye-i aşere-i mübeşşere, hilye-i Hasaneyn, hilye-i evliyâ isimleri tercih edilmiş⁹⁶ ve bu hilyelere de rağbet gösterilmiştir.

Sonuç:

Şemâil kitapları içinde Hz. Peygamber'in adeta sözlü birer tasviri olan ri-vâyetler Türk-İslâm edebiyatı sahasında manzum ve mensur hilye olarak ifade edilmiştir. Hilyelerde sadece Hz. Peygamber'in fizikî özellikleri değil, onun bu azalarından sâdır olan fiilleri ve çevresine davranışlarına da değinilmekte ve bi-

→ →
fa Fehmi Gerçekler (ö. 1950) tarafından 1360/1942'da yazılmıştır.

⁹¹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 208-209. Erdoğan, Hilye-i Enbiyâlar için şu örnekleri vermiştir: Dursun-zâde Abdülbâkî Efendi (ö. 1015/1606), Hilyetü'l-Enbiyâ ve Hilye-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn, Şeyhülislâm Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi (ö. 1068/1658), Hilyetü'l-Enbiyâ Mir'âtü's-Safâ fi Ahvâil-Enbiyâ, Neşâtî Ahmet Dede (ö. 1085/1674), Hilye-i Enbiyâ (manzum), Nurî, Hilye-i Peygamberân (manzum), müellifi belli olmayan Hilye-i Peygamberân (manzum-mensur karışık), Müftü Abdülgaffâr Efendi, Hilye-i Enbiyâ, müellifi belli olmayan Hilyetü'l-Enbiyâ (mensur) ve yine müellifi belli olmayan Hilye-i Enbiyâ (mensur). Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi," s. 330.

⁹² Bu Hilyelere örnek olarak Müstakimzâde Süleyman Sa'düddin Efendi'nin *Hilye-i Nebevîyye ve Hulefâ-i Erbâ'a*, Müellifi belli olmayan *Hilye-i Peygamberân*, yine Müellifi belli olmayan *Hilye-i Peygamberân ve Çehâr-Yâr-ı Güzîn*, müellifi belli olmayan *Hilye-i Enbiyâ ve Çehâr-Yâr-ı Güzîn*, Müellifi belli olmayan *Hilye-i Enbiyâ*, müellifi belli olmayan *Hilye-i Şerîf* verilebilir. Erdoğan, "Müellifi Belli Olmayan Mensur-Manzum Bir Hilye", s. 337-338. Bu Hilye çeşitlerine örnek olarak verilmesi gereken önemli isimlerden birisi de 17. yy.'ın ilk yarısında yaşamış olan Mevlevî şairlerinden Cevrî İbrahim Çelebi ve yüz kırkbeş beyitlik *Hilye-i Çihâr Yâr-ı Güzîn* adlı eseridir. Ayrıntılı bilgi ve latimize hali için bk. Gülmez, Sema, "Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir, 2006. Ayrıca bk. Erkal, Türk Edebiyatında Hilye ve Cevrî'nin "Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzîn 1, sy. 12, Erzurum 1999; Ceyhan, Adem, "Dört Seçkin Dost'un Portresi", Cevrî İbrahim Çelebi'nin Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2006, c. 4, s. 1. bu Hilye türüne bir örnek de hakkında Zülfikar Güngör'ün doktora çalışması yaptığı Mehmed b. Sa'deddin b. Hasan Can'a ait olan bin üçyüz beyitlik *Gülîstân-ı Şemâil* adlı Hilyedir.

⁹³ Hilye-i aşere-i mübeşşereler için el-Güftî el-Edirnevî, *Hilye-i Aşere-i Mübeşşere*, Na'tî Mustafa Bey b. Hüseyin Paşa ed-Defterî, *Hilye-i aşere-i mübeşşere*, Mehmed Şâkir, *Hilye-i aşere-i mübeşşere* örnek olabilir. bk. Erdoğan, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi", s. 330-331. Manzum hilye-i aşere-i mübeşşereler ve tahlilleri için bk. Ak, Murat, *Klasik Türk Şiirinde Aşere-i Mübeşşere*, Aybil Yay., 2011. Bu çalışmanın bir bölümü aşere-i mübeşşere hilyelerine ayrılmıştır.

⁹⁴ Erdoğan Hilye-i Hasaneynler için şu örnekleri vermiştir: *Abdullah Salâhi-i Uşşakî (ö. 1196/ 1732)*, *Hilye-i Hasaneyn-i ahsaneyn*, *Şair Güftî*, *Hilye-i Hasaneyn*, Mehmet Şâkir, *Hilye-i aşere-i mübeşşere* (ki bu eserin sonunda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Hilyelerinin verildiği belirtilmektedir), Rıza, *Hilye-i Hazret-i Ebü'l-Hasan İmam Ali eş-Şâzeli*. Erdoğan, Mehtap, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi", s. 331. Salâhî'nin Hilyesi için bk. Üzer, Fatma Hilal, "Türk-İslâm Edebiyatında Evliya Hilyeleri", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul, 2002.

⁹⁵ Bu tür Hilyelere Ahmed Vecdi Efendi, *Hilyetü'l- ve Ravzatü'l-Asfiyâ*, Neccâr-zâde Rıza Efendi, *Hilye-i Hâce Bahaeddin Şâh-ı Nakşibendî*, Nakşî Mustafa Dede, *Hilye-i Mevlânâ*, Bursalı Rıza Dede, *Hilye-i Mevlânâ*, Lütfî Çelebi, *Hilye-i Mevlânâ*, Tâhirü'l-Mevlevî, *Hilye-i Mevlânâ*, Safhî, *Hilye-i eimme-i erbaa-i müctehidîn* örnek olabilir. Bk. Erdoğan, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi," s. 331. Tâhirü'l-Mevlevî, Bursalı Rızâ Dede ve Neccâr-zâde Rıza Efendi'nin Mevlâna Hilyeleri için bk. Üzer, "Türk-İslâm Edebiyatında Evliya Hilyeleri, Yüksek Lisans Tezi.

⁹⁶ Yıldırım, "Urmevî'nin Tezkire-i Hazret-i Baba Adlı Eserinde Hilye-i Şerîf Bölümü", s. 77.

zim için örneklığı dikkat çekmektedir. Oysa siyer edebiyatımızda peygamber beketiyle çeşitlenmiş diğer türler yanında hilyeler de peygamber tasavvurunun çeşitli düşünce akımlarıyla birlikte olumsuz yansıması sonucu artık yazılmakta, sadece önceki yazılanlar hat sanatıyla tekrar buluşmaktadır. Hilyelerin yeniden hayat bulması, bize Hz. Peygamber'in fizikî özellikleri yanında anlattığı diğer güzelliklerin, sahabesine davranış şeklinin incelenerek tekrar konuşulması, okunması ve yazılması hiç olmazsa yazılanların şimdiye aktarılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Ek:

Halil b. Ali el-Kırmî'nin *Hilye-i Nebevî'si*

Manzum hilyeler üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen mensur hilyeler bu ilğiden uzak kalmıştır.

Transkribe ettiğimiz hilyenin yazarı olan Halîl b. Ali el-Kırmî hakkında maa-lesef herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Hilye metninin sonunda verdiği 1184/1770 tarihinden yaşadığı dönemi öğrendiğimiz el-Kırmî, hamdele ve salveleden sonra Hz. Peygamber'e tevessül amacıyla bu eseri yazmayı düşündüğünü belirterek, dönemin Osmanlı padişahlarından Sultan III. Ahmed'in (s. 1703-1730) oğlu Sultan III. Mustafa (s.1757-1774) dönemleri olduğunu ifade etmiş ve bu hilyenin Saray'a sunulduğunu belirtmiştir.

Halil el-Kırmî, şerh ettiği hilyenin kaynağını da belirterek bunların Tirmizî'nin *eş-Şemâil* ve Kadî İyaz'ın *eş-Şifâ* eserleri ve bu eserlerde hilyenin açıklandığı ve Hz. Ali'den gelen rivâyetin tercih edilerek şerh edildiğini belirtmektedir.

Biz de hilyenin metnine geçmeden önce el-Kırmî'nin hilyesinde Hz. Peygamber'in azalarıyla ilgili yaptığı açıklamaların yer aldığı ve Hz. Ali'nin torunlarından İbrahim b. Muhammed'in rivâyetiyle gelen hadis-i şerifi anlamıyla birlikte topluca vermeyi uygun bulduk:

"Kâle el-İmâmü" t-Tirmizî bi-senedihi 'an 'Ali İbn-i Ebû Tâlib radiya'llâhu Te'âlâ 'anhu Kâle lem yekûn Rasûlullâhi salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem bi' t-tavîli l-mümmeğati velâ bi' l-kasîri l-müteraddidi". "Ve kâne rab'aten minel kavmi" "Lem yekûn bi'l-ca'di'l-katati" . "Velâ bi's-sebti" Kâne ca'den racilen" "Ve lem yekûn bi'l-mütahhemi velâ bi'l-mükelsemi", "Ve kâne fî vechihî tedvîrun" Ebyadu müşrebün " ed'acü'l-ayneyni" Lâkin Kâdî 'İyâz, şedîdû sevâdi'l-hadekat⁹⁷ deyub iktifâ itmişdir. 'Ehdebü'l-eşfâri" 'Azîmü'l-müşâşi ve'l-ketedî' Ecredü, 'Zû mesrubetin' "Şesnü'l-keffeyni ve'l kademeyni" 'İzâ meşâ tekalle'a ke-ennemâ yenhattu min sabebin' "Ve ize'l-tefete'l-tefete me'an", 'Beyne ketifeyhi hâtemü'n-nübüvveti" "Ve hüve hâtemü'n-nEbüyyîn", "Ecvedü'n-nâsi sadran", "Ve esdaku'n-nâsi lehçeten", "Ve elyenühüm arîketen", "Ve ekremühüm işraten", "Men ra'âhu bediheten hâbehu", "Ve men hâletahu ma'rifeten ehab-behu" "Yekûlu nâ'itühu lem era kablehu ve la ba'dehu mislehu."

Anlamı: "Peygamber Efendimiz, ne aşırı derecede uzun ne de içiçe girmiş-

⁹⁷ Hadeka: gözbebeği.

çesine kısa idi. O, bulunduğu topluluğun orta boylusu idi. Saçları, ne kıvrık ne de dümdüzdü; hafifçe dalgalı idi. Tombul yüzlü ve yumru yanaklı değildi; yüzünde hafif bir değirmilik vardı. Mübarek yüzlerinin rengi kırmızıya çalar şekilde beyaz, gözleri siyah, kirpikleri sık ve uzun, kemiklerinin eklem yerleri ile omuz başları iri yapılı idi. Vücudu tüysüz olup, göğsünden göbeğine doğru inen ince bir tüy şeridi vardı. El ve ayak parmakları kalınca idi. Yürürken, meyilli ve engebeli bir yerde yürüncesine ayaklarını sertçe kaldırırılar (sürümezler) ve adımlarını genişçe atarlardı. Bir kimseye baktıkları zaman, yalnızca başlarını çevirerek değil, bütün vücutları ile o tarafa yönelirdi. Sirtında kürekleri arasında "Nübüvet Mührü" vardı. Bu, O'nun peygamberler zincirinin son halkası oluşunun nişanesi idi. O, insanların en cömerd gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak tabiatlı ve en arkadaş canlısı idi. Kendilerini ansızın görenler, O'nun heybeti karşısında sarsıntı geçirirler fakat üstün vasıflarını bilerek sohbetinde bulunanlar ise, O'nu herşeyden çok severlerdi. O'nun üstünlüklerini ve güzelliklerini tanıtmaya çalışan kimse: Ben, gerek O'ndan önce gerek O'ndan sonra, O'nun gibi birisini görmedim, demek sûretiyle, O'nu tanıtmaya hususundaki aczini ve yetersizliğini itiraf ederdi".⁹⁸

Aşağıda sözlük de kullanarak transkribe edilmiş şeklini vereceğimiz Halil b. Ali el-Kırimî'ye ait olan *Hilye-i Nebevî*, Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Kitaplığı'nda, 1153 no'lu müstakil bir kitap olup bu yazma Hilyenin başka nüshasına ulaşamadığımızı da belirtmek isteriz. Yazma 21 varaktan oluşmakta olup istinsah tarihi 1184/1770'dir.

Bismillâhırrahmânırrahîm

Nesîm-i çemen-ârâ-yı hamd u senâ ol Mâlikü'l-mülk Vâhibü'l-âmâl ve Celîlü'l-celâl Vâcibü'l-iclâl Pâdişâh-ı bî zevâl 'Amîmü'n-nevâl hazretlerinin tarâvet⁹⁹-bahş hadîka-i takdîsi olsun ki cûy-bâr¹⁰⁰-ı şemşîr-i 'adl-âyin ile rûy-i zemîni lâlezâr-ı emn ü emân eyledi Ve şeb-çirâğ¹⁰¹ şûkr ü sipâs¹⁰² ol tâc-bahş¹⁰³-ı şâhân olan Sultân-ı gayb-dân¹⁰⁴ cenâbının pîrâye¹⁰⁵-i iklîl¹⁰⁶-i temcîdî¹⁰⁷ ola ki cevher-i tîğ¹⁰⁸-i cihângîr-i mülûk-i 'izâm ile hemîşe islâh-ı mizâc-ı kâinât itdi. Ve leâî¹⁰⁹-i salâvât ı mütevâsîlât Hazret-i risâlet-penâh¹¹⁰-ı nübüvet-dest-gâh ve mesned-nişîn-i¹¹¹ Bâr-gâh-ı lî ma'allâh tûtî-î nevâ¹¹² "ve mâ yentîku 'anî'l-hevâ", mu'ciz-nümây-ı " in hüve illâ vahyün yûhâ", müşerref-şeref-i

⁹⁸ Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâlli*, s. 65.

⁹⁹ Tarâvet: canlılık.

¹⁰⁰ Cûy-bâr: akarsu, ırmak.

¹⁰¹ Şeb-çirâğ: gece parlayan yakut.

¹⁰² Sipâs: şükretme.

¹⁰³ Tâc-bahş: tac veren, hükümdar yapan.

¹⁰⁴ Gayb-dân: gaybı bilen.

¹⁰⁵ Pîrâye: süs, zînet.

¹⁰⁶ İklîl: taç.

¹⁰⁷ Temcîd: yüceleme, ağrılama.

¹⁰⁸ Tîğ: kılıç.

¹⁰⁹ Leâî: inciler.

¹¹⁰ Penâh: koruyucusu, dayanağı.

¹¹¹ Mesned-nişîn: bir mesned veya makamda bulunan

¹¹² Nevâ: ses, makam, âhenk.

“sübhâne’llezî esrâ” ve mukarreb-i güzlâr-ı “mâ zâğē’l-basar ve mâ tağâ” Hazretinin nisâr¹¹³-hâk-i pây-ı¹¹⁴ ‘arş- peymâsı olsun ki leme’ân-ı şemşîr-i şerî’ati ile âlemden zulmet-i zulüm ü fesâd gidüp güm-râhân¹¹⁵-ı ashâb-ı şekâvet¹¹⁶ O’nunla râh-ı müstakîme mühtedî oldılar. Ve dahî mübârizân-ı “ve’s-sâbikûne’s-sâbikûn” ve fâizân-ı ‘unvân-ı ülâike’l-mukarrabûn âl u evlâd u ahfâd u ashâbına zîver¹¹⁷-i tâc u ikbâl ola ki her biri bir tîğ-i elmâs-gûn¹¹⁸-i mercân-dîz¹¹⁹-gazâ ile hûn-ı a’dây-ı dînden sâha-i zemîni hem-reng kân-ı bedahşân kıldılar. Ridvânü’llâhi Te’âlâ ‘aleyhim ecma’in. Bundan sonra ma’lûm ola ki bu ‘abd-i fakîr Halîl bin ‘Ali el-Kırîmî bellağahu’l-lâhu Te’âlâ aksa’l-emânî murâd ider ki teves-sülen ve ensâben Seyyidü’l-enbiyâ ve Senedü’l-asfiyâ olan Rasûlü’s-sekaleyn ve Sultânü’l-kevineyn sallallâhu Te’âlâ ‘aleyhi ve sellemîn hilye-i şerîfesini ve ta’atı behiyyesini Türkî lisân ile şerh u beyân eyleyüb a’zamu selâtîn-i cihân olan halîfe-i rûy-i zemîn zillu’llâhi fi’l-âlemîn zî-bende-i tâc u taht şeh-r-yâr-i ‘âlî baht serîr- ârâ-yı saltanât-ı ‘Osmaniyye ve şeref-bahşây-ı taht- gâh-ı düvel-i ‘âliyye fermân-ı fermây-ı tâc-dârân ve âsâyiş-peymây-ı ‘âlemiyân hâmi-i memâlik ü büldân ve mâhi-i şerâzime-i zulüm ü ‘udvân ma’delet-pîşe merhamet-endîşe şevket-âver mehâbet¹²⁰-güster¹²¹ Sultân-ı selâtîn-i zemân hâkân-ı havâkîn-i devrân rûknî’l- İslâm ve’l-müslimîn kehf-i ashâbî’l-’ilmi ve’l-yakîn mâlik-i rikâbî’l- ümem min tavâyi’fi’l-’arab ve’l-’acem Hâdimü’l-Haremeynî ş- şerîfeyn elâ ve hüve’s-Sultânü ibnü’s-Sultânü’s- sultân Mustafâ Hân ibn-i Sultân Ahmed Hân halleda’llâhu şümûse saltanâtîhi nâiyeten ‘anî z-zevâl ve bi-devr-i devletîhi sâbiteten ‘ale’l-kemâl ve ebbede râyâtî ma’deletihi mansûreten menşûraten ve âyâtî midhatîhî¹²² mütelevveten mezkûraten hazretlerinin rikâb-ı hümâyûnlarına ‘arz olundu. Ma’lûm ola ki Şemâil-i şerîf şârihlerinden Aliyyü’l-Kârî ‘aleyhi rahmetü’l-bâri ve İbn-i Hacer Heysemî beyân etdiler ki Fahri ‘âlem sallâ’llâhu Te’âlâ ‘aleyhi ve sellem hazretlerinin hilye-i pâkini bilmede fâide çokdur. Cümleden biri bir âdem rû’yâda gördükde evsâf-ı şerîfe hadislerde vâride olan hilye-i latîfeye müvâfika ise tahkîk Peygamber ‘aleyhisselâmi görmüş olur. Zira şeytân-ı laîn ol sûret-i münîfeye dâhil olmağa kâdir değildir. Allah Te’âlâ Hazretleri zümre-i enbiyâ ‘aleyhimî’s-selâmi ol mekrûhdan sıyânet etmişdir. Ve ol rû’yâyı ta’bire hâcet yokdur. Ve gördüğü Peygamber sûreti değildir deyu zan itmek hatadır. Ve rû’yâda gören kimsenin zünûbi mağfûredir deyu eserde vârid olmuşdur. Ve eğer hilye-i şerîfeye mutâbık görürse sünnet-i şerîfesiyile ‘âmil olduğuna ‘alâmetdir ve eğer ol Sultânî tebessüm ü beşâşet¹²³ üzere görürse yine tarîkat-ı ‘aliyyesinde olan zümre-i celîleden olduğuna nişândır ve eğer abûs u azbân olduğu hâlde görürse yâhûd a’zâ-yı şerîfesinde noksan yâhûd bir ‘ayb görürse

¹¹³ Nisâr: serpmeye.

¹¹⁴ Hâk-i pây: temiz toprak.

¹¹⁵ Güm-râhân: yolunu şaşırانlar.

¹¹⁶ Şekâvet: bedbahtlık, eşkiyalık.

¹¹⁷ Zîver: süs.

¹¹⁸ Gûn: renk.

¹¹⁹ Dîz: kale.

¹²⁰ Mehâbet: azâmet, ululuk.

¹²¹ Güster: yayan, döşeyen.

¹²² Midhat: medhetme.

¹²³ Beşâşet: güler yüzlülük.

kusûr görendedir. Sünnet-i şerîfesine halel virmişdir. İslâmına sa'y eylesün. Zîra Fahr-i âlem sallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem Hazretleri musaykal¹²⁴ u mücellâ mir'âte benzer bir âdem ol Sultânı görse anda kendi zâtını görür. Hüsn ise hüsn kabîh ise kabîh görür. Hâsıl-ı kelâm hilye-i kerîmesin bilüb rü'yâda görenlere fâide-i 'azîme hâsıl olur. Ne tarz üzere görürse ol gördüğü Fahr-i âlem 'aleyhisselâmdır. Bir fâide dahî budur ki Hazreti 'Ali kerrema'llâhu vechehüden mervîdir ki "Rasulümüz Rasûlü's-sekaleyn ve Seyyidü'l-kevneyn salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurmuşlar ki her kim benden sonra benim hilye-i pâkîmi görse gûyâ beni görmüş gibidir ve her kim bana şevken ve mahabbeten benim hilye-i şerîfime nazar eylese Hak Sübhânehu ve Te'âlâ Hazretleri ol kul üzerine nâr-ı cehennemi harâm ider ve ol kulî fitne-i kabirden emîn ider ve ol kul yevm-i kıyâmetde ve rûz-i cezâda 'uryân haşr olunmaz". Ve yine cümle-i fevâidden biri de budur ki Hazret-i Şeyh-i cihân Sadruddin Konevî kaddesa'llâhu sirrahu buyururlar ki "her kim hilye-i Rasûlullâh yazub bazı kerre nazar eylese Hakk Te'âlâ ol kulî mevt-i ficâeden ve sû-i hâtîmeden ve cümle belâlardan emîn eyleye ve âna hac ve îtâk¹²⁵ sevâbın virüb ve ânın vücûdunu cemî'i emrâddan ve âlâm-ı dünyevîyye ve ekdâr-ı uhrevîyyeden masûn idüb ömr-i tavîl ile mu'ammer eyleye ve bu hilye-i şerîfe oldığı hânede elem ü keder ve gam u gussa¹²⁶ olmaya ve şeytan-ı racîm ol hâneye girmeyüb dâima ol hâne ehli sūrûr u safâda dâim olalar. Ve ma'lûm ola ki bu risâlede zikr olunan hilye-i münevvere fudalâ-i muhaddisînden Şeyh Ebû'l-Fadl Kâdî İyâz rahimehu'llâhu Te'âlâ meşhûr u mergûb olan Şifâ-i Şerîf-nâm kitâbında ve kütüb-i sünen ashâbından İmâm Hâfız Muhammed bin 'İsâ Tirmizî Şemâil-i Şerîf-nâm kitâbında senedleriyle îrâd eyledikleri hadisler ile mahfûza ve mazbûta olan hilye-i tayyibedir. "Kâle el-İmâmü't-Tirmizî bi-senedihi 'an 'Ali İbn-i Ebû Tâlib radiya'llâhu Te'âlâ 'anhu Kâle lem yekûn Rasûlullâhi salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem bi't-tavîl'i'l-mümmeğati velâ bi'l-kasîri'l-müteraddidi". İmâm Tirmizî senediyle Hazreti 'Ali b. Ebû Tâlib radiya'llâhu Te'âlâ 'anhu'dan rivâyet ider buyurmuşlar ki Fahr-i âlem salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretleri uzun boylu değil idi ve a'zâsı birbirine tedâhül etmiş gibi kısa boylu dahi değil idi. Mümmeğat ism-i fâ'ildir. Aslında münmeğat idi. Nûn mîme kalb ve idğâm olundu. İnmiğât infî'âl bâbındandır. Nehâr-ı imtidâd üzere olsa "inmeğate'n-nehâru" dirler. Lâkin İmâm Cezerî rahimehu'llâhu Te'âlâ tef'îl bâbından ism-i mef'ûl deyip ğayn-ı mu'cemenin teşdîdiyle tashîh eyledi. Mütereddîd ism-i fâ'ildir. A'zâsı birbirine tedâhül etmiş kimsedir. "Ve kâne rab'aten minel kavmi" Fahr-i âlem salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem cemâ'at-i nâs içinde orta boylu tavîle mâil idi deyu tasrîh eylediler. Rab'a râ'nın fethi ve bâ-ı muvahhidenin sükûnı ile orta boylunun bir nev'ine derler ki tûle mâil ola. Lâkin erbâb-ı sîret didiler ki "kangı uzun boylu âdem Fahr-i âlem salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem ile berâber dursa ol âdeme tûlde galebe iderlerdi. Ayrıldıkda yine olduğu gibi görünürdi. "Lem yekûn bi'l-ca'di'l-katati" mübârek saç ve sakalı ziyâde mübâlağa üzere kıvrıkcık değil idi. Ca'd, fels vezninde kıvrıkcık demektir. "Velâ bi's-sebti". Mübârek saç ve sakalı düz ve

¹²⁴ Musaykal: parlak, cilâli.

¹²⁵ İ'tâk: köle azad etme.

¹²⁶ Gussa: keder.

doğru dahi değil idi. Sebit, feth-i mühmile ve kesr-i bâ-i muvahhide ile fethi ve sükûnu câizdir. Müstersel¹²⁷ ve müsterhî¹²⁸ olan nesnedir. “Kâne ca’den racilen” bu cümle mâ-kablını beyândır. Ya’nî mübârek saç ve sakalı ne pek kıvrıkcık ve ne pek düz ikisi ortası idi. Racl, râ’nın fethi iledir. Lâkin cim’in de feth ve damm ve kesr ve sükûn câizdir. “Ve lem yekûn bi’l-mütahhemi velâ bi’l-mükelsemi,” mübârek yüzi etlü ve hadd¹²⁹-i şerîfleri ziyâde mürtefi” değil idi. Kezâlik mübârek yüzi değirmi dahi değil idi. Mütahhem¹³⁰ ve mükelsem ikisi dahî ism-i mef’ûldür. Evvelkisi tef’îl, ikincisi dahrece bâbındandır. Tathîm semûzlikten çehrede olan intifâhtır. Kelseme çehrede tedvîrdir. Lâkin bi’l-külliyte tedvîr inkâr görünmekle def’î için “Ve kâne fî vechihî tedvîrun” dedi. Ya’nî mübârek vechinde nev’ün mâ-tedvîr var idi. Hakikatde tûle mâil idi. Fî kelimesi cüz’iyet ifâde eder. Gaflet olunmaya, tedvîrde olan tenvîn dahi taklîl içündür. Ve’l-hâsıl mübârek yüzi beyne’t-tedvîr ve’l-istitâle idi. İmâm-ı Püştî’nin ihtiyâr ettiği ma’nâyı şerîf budur. “Ebyadu müşrebün” mübârek cesed-i şerîfi ebyad idi. Lâkin beyaza levn-i humret muhâlata¹³¹ etmiş idi. Asma’î’den bu ma’nâyı ‘Allâme-i Zemahşerî Fâik-nâm kitâbında nakl eyledi. Nihâye sâhibi İbn-i Esîr’dir ki müşerreb kelimesi gerek if’âlden ve gerek tef’ilden bir levne levn-i âhar muhâlata etmeğe dirlir husûs humret anlanmaz. Lâkin cevâb virilür ki müşerreb ma’nâyı sâbıkda menkûl-i örfi olmak câizdir. Ve Asma’î fenn-i lügatte muktedîdir¹³² ve hadis-i âharda “Leyse bi’l’ ebyadi’l-emhaki¹³³ velâ bi’l-âdemi” vârid oldu. Ya’nî Fahr-i âlem salla’llâhu Te’âlâ ‘aleyhi ve sellem kireç beyazı gibi ebyad değil esmer dahi değil idi. Ve hadis-i âharda “ezherü’l-levni” vârid oldu. Ya’nî levn-i şerîfi münevver idi demekdir. Bu hadisler dahi ma’nâyı evveli takvîyet ider. Lâkin Enes Hazretleri’nden “esmerü’l-levni” rivâyet olundu. Ya’nî İmâm Tirmizî rivâyet ider. Bu rivâyet rivâyet-i sâbıkada olan ebyad rivâyetine muhâlif olur deyu sūâl olunursa evvelâ cevâb viririz ki esmerü’l-levn lafzını rivâyet iden sığâr-ı tâbî’inden Humeyd’dir. Münferid olduğu halde Enes hazretlerinden rivâyet etmişdir. Ve amma ebyadu müşerreb lafzı rivâyet idenler on beş ‘aded Ashâb-ı kirâm’dır. Vücûh-i tercih bundadır ve sâniyen mezkûrden iğmâz¹³⁴ olursa esmerü’l-levn demek ebyadu emhak ma’nâsını nefy içündir Ya’nî esmer demek kireç beyazı gibi ebyad değil idi demek ola. Bazılar dediler ki şemse zâhir olan a’zası esmer ola. Mervân der ki rakabe-i şerîfesi fidda-i beydâ’ gibidir deyû vârid oldu. Rakabe ise şemse zâhir olan a’zadandır. Mesalâ isâm-ı şems Peygamber salla’llâhu Te’âlâ ‘aleyhi ve selleme te’sîr etmez, zira üzerinde dâim bir pare bulut dururdu deyû cevâb-ı mezkûri reddetmek sadedinde oldu gaflet itdi ki ol pâre bulut nübüvvetten evvel idi. Nübüvvet geldikde ana hâcet kalmadı ref’ olundu deyû ‘ulemâ-i hadis beyân etdiler. “ed’acü’l-ayneyni” mübârek gözleri vâsî” ve siyâhî gâyetde siyâh, beyazı gâyetde beyaz

¹²⁷ Müstersel: (saç) uzun ve düz olmak.

¹²⁸ Müsterhî: gevşek, sarkık.

¹²⁹ Hadd: yanak.

¹³⁰ Mütahhem: dolgun, çok güzel, mükemmel.

¹³¹ Muhâlata: karışma, güzel uyuşma.

¹³² Muktedî: uyan, arkadan gelen.

¹³³ Emhak: donuk beyaz.

¹³⁴ İğmâz: göz yumma, görmezlikten gelme.

idi. Sâhib-i Nihâye böyle ma'nâ virmişdir. Kezâlik Sihâhu Cevherî'de ma'nâ budur. Lâkin Kâdî İyâz, şedîdü sevâdî'l-hadekat¹³⁵ deyub iktifâ itmişdir. Şür-râh¹³⁶ evvelki ma'nâyı tercîh ittiller. 'Ehdebü'l-eşfâri' mübârek kirpikleri uzun idi. Eşfâr, şüfrenin (kenar) cem'idir. Şüfre deyû göz kapağının tarafına dirler onda kirpik olur . 'Azîmü'l-müşâşi ve'l-ketidi' mübârek omuz başları ve dizleri irice ve kemükllice idi. Gâyet kuvvet ve şecâ'ate delâlet etmekle merğûb u memdûhdur. Müşaş, damm-i mîm ve mu'cemeteyn ile kemük başlarıdır. Ketid, feth-i kâf ve kesr-i tâ-i müsennât-ı fevkiyye ile omuz başıdır. Ecredü, cesed-i şerîfnde killar yoğ idi. Lâkin murâd-ı ekser cesedinde dimektir. Zira kollarında ve sâklarında ve sadr-ı şerîfinin a'lâsında kıl olduğu rivâyet ile sâbittir. 'Zû mesrubetin' ya'nî mesrube, saçı idi. Sadr-ı şerîfinden göbeğine varınca hat gibi ince killar var idi. Mesrube, mekrume vezninde şa'r-ı rakîk dimektir. "Şesnü'l-keffeyni ve'l kademeyni' mübârek elleri ve ayakları etlûce idi. Böyle iken harîrden yumuşak olduğu mervîdir. Şesn, şîn-i mu'ceme ve sâ-i müsellese ile fels vezninde etli demektir lahîm gibi. 'Îzâ meşâ tekalle'a ke-ennemâ yenhattu min sabebin' yürüdik de mübârek ayağını yerden fevk ile kaldırırdı. Mekân-ı 'âlîden inişi aşağı gider gibi âsân- vech üzere yürürdi. Mütekebbirler gibi yürümez idi. Sabeb, fethateyn ile mekân-ı 'âlî dimektir. "Ve ize'l-tefete'l-tefete me'an", bir kimse nazar etmek murâd eylese bütün cesed-i şerîf ile ikbâl u iltifât idüp ol kimsenin hâl u şânına ihtimâm iderdi. Mütekebbirler gibi yalnız baş ile ya göz ile iltifât etmez idi. 'Beyne ketifeyhi hâtemü'n-nübüvveti" iki ketfi beynde âhirü'l-enbiyâ' olduğundan 'alâmet için nübüvvet hâtemi var idi. İki ketfi ortasında didikleri takribîdir. Tahkîk budur ki sol ketfinin yanında ğudrûf ki ana Türkî'de kuyruk kemüğü dirler, anın üzerindedir deyû Süheylî tasrîh eyledi. Fahr-i 'âlem salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerinin bu hâtem-i şerîfi vakt-i vilâdetinde var mı yoksa vilâdetinden sonra mı vaz' olundu, ihtilâf vardır ve ol hâtem güğercin yumurtası mikdarında idi. Ve levni humreta mâil idi .İmâm-ı Tirmizî 'indinde sâbit olan budur. Lâkin İmâm-ı Müslim levni cesed-i şerîfi levninde idi dimişdir. Ve üzerinde Muhammed Rasûlullâh mektûb idi. Ve bu hâtem-i şerîf, Rasûlümüz 'aleyhisselâm dünyadan âhirete teşrîf buyurdukda vücûd-i şerîfinden ref' olunmuşdur deyû Şihâbüddin, Şifâ-i Şerîf şerhinde tasrîh eylemiştir. "Ve hüve hâtemü'n-nebiyyîn", Fahr-i 'âlem salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem, cümle enbiyâ-i kirâmın hâtemi ve sonudur. O'ndan sonra peygamber gelmez. Şerî'at-i şerîfesi kâmile olmağla neshden münezzehdir. Gayri mükemmel peygambere hâcet yoktur. Hâtemü'l-enbiyâ' olduğu kat'î ve yakîndir. İnkâr iden kâfir olur. Hazret-i İsâ 'aleyhisselâm semâdan nâzil oldukça Peygamberimiz 'aleyhisselâmın şer'î ile hüküm idüb ve etbâ'ından olmağla ifti-hâr etse gerekdir. Hâtemü'l-enbiyâ' olduğuna münâfi¹³⁷ değildir. Belki müekkiddir. Hâtem, feth-i tâ ve kesriyle câizdir. "Ecvdü'n-nâsi sadran", sadr-ı şerîfi ya'nî kalb-i şerîfi cümle nâsdan ziyâde sehî ve cömerd idi. Zehârif-i dünyâ ve 'avârif¹³⁸-i Mevlâ'dan bir şey'e bahl etmez idi . Cûd¹³⁹ u sehâsi tayyib-i kalb ile

¹³⁵ Hadeka: gözbebeği.

¹³⁶ Şürrâh: yorumlayan, açıklayan.

¹³⁷ Münâfi: zit, aykırı.

¹³⁸ Avârif: iyilikler, ihsânlar.

seciyyet u tabî'at idi, tekellûf ile değil idi. Sadran temyîz olmağla fâil ma'nası virildi. Ve zıkr-i mahal ve irâdet-i hâl yâhûd ahad-i mecâzeyn ile âhîr murâd oldu. Bu ma'na-yı latîf ecved, cûddan müştak olursa der bazılar ecvedü cevdetden müştakdır dedi ve cevdet, feth-i cîm ile vûs'at ma'nâsınadır. Ya'nî kalb-i şerîfleri vâsî' idi. Melâlet¹⁴⁰ dacret¹⁴¹ gelmez idi. Ve bazılar ecved, cûdeden müştakdır cûde dammu cîm iledir. “Câde izâ sâra ceyyiden” dirler. Ya'nî kalb-i şerîfleri cümle kulûbdan ahsen ü ceyyiddir. Zira rezâilden müberrâ ve ahlâk-ı fâzıla ile muhallâdır. “Ve esdaku'n-nâsi lehçeten”, cümle nâsın lisân ve kelâm cihetinden esdaku' idi. Ya'nî kelâmı vâkı'a mutâbık idi. Asla kızb ya'nî vâkı'a muhâlif kelâm kendinden sâdır olmadı. Lehce, feth -i lâm ve sükun-i hâ ve cîm ile lisân ma'nâsınadır, murâd-ı kelâmdır. “Ve elyenühüm arîketen”, cümle nâsdan tabî'at cihetinden mülâyemeti¹⁴² ekser idi. Nefret ve gılzat¹⁴³ üzere değil idi. “Ve ekremühüm işraten”, kabilesi cümle kabâilden ekrem idi. ‘Aşirenin vezni ve ma'nâsı kabîle gibidir. Câmî'u'l-usûl rivâyetinde ‘işre gelmişdir. Kesri ‘ayn-i mûhmele ve sükûn-i mu'ceme ile sohbet ma'nâsınadır. Ya'nî musâhabet ve mu'âşeret etmede nefret u gılzat etmez idi. “Men ra'âhu bedîhетен hâbehu”, bir kimse Fahr-i 'âlem salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellemi ibtidâda görse heybet-i semâviyyesi olmağla havf iderdi. Belki a'zâsı dîtrerdi. Hatta tesliye idüb “korkmayın melik-i cebbâr değilim dirdi. “Ve men hâletahu ma'rifeten ehabbehu” , bir kimse ol Sultân-ı 'âli cenâb ile ihtilât idüb sohbet eylese mehabet iderdi. Ve vâledeyninden ve cemî' nâsdan belki kendü cânından 'azîz bilürdi. “Yekûlu nâ'itühu lem era kablehu ve la ba'dehu mislehu”, ya'nî Fahr-i 'âlem salla'llâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerin vasf iden kimse ki Hazret-i Ali kerrama'llâhu vechehudur. Tafsîl üzere vasf etmeden 'acz izhâr idüb icmâl üzere andan evvel ve andan sonra olan mevcûdâtta ana nazîr olur kimse bilmem deyû cezm iderdi. Nazîri yoktur dîmeden kinâyedir Allah Te'âlâ, hakîkat-i hâle 'âlimdir. İlâhî! bu hilye-i şerîfe ile mevsûf olan Habîb-i ekrem'in hürmetine evvelen hâdim-i hilye-i latîfe olan fakîri ve sâniyen ta'zimen ve mehabbeten okuyup ve istinsâh eden ihvânları ve sâlisen cemî' ümmet-i Muhammed'i dünyâda şeriat-i garrâsiyla¹⁴⁴ âmilînden idüb ve sünnet-i 'aliyyesinden zerre kadar inhirâfdan sıyânet idüb, tarîkat-ı Muhammediyyesi üzere imân hatimler müyesser idüb rûz-i cezâda şefâ'at-ı uzmâlarına.mazhar idüb ma'îyyet-i se'âdet refâkatıyla Cennet'de civârında iskân eyle. Âmin.

Ve salla'llâhu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ecma'in

Ve'l-hamdu li'llâhi Rabbi'l-'âlemîn.

1184.

Kaynaklar

- » Abdürrezzak b. Abdülmuhsin el-Bedr, Şerhu Şemâilî'n-NEbüyyi -Li Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, ty. (çevrimiçi) <http://www.ajurry.com> (bevâbetü't-tâlibî'l-ilm), 7 Ocak 2014.

→ →

¹³⁹ Cûd: cömertlik.

¹⁴⁰ Melâlet: bıkkınlık, sıkıntı.

¹⁴¹ Dacret: sıkıntı, hüzn.

¹⁴² Mülâyemet: uygunluk, yumuşak huyluluk.

¹⁴³ Gılzat: kaba, nezâket dışı.

¹⁴⁴ Garrâ: ak, parlak, güzel, şatafatlı.

- » Ahmed Cevdet Paşa, *Peygamber Efendimiz*, yay. haz. Mâhir İz, neş. haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Gonca Yay., İstanbul 1986.
- » Baalbeki, Rûhî, *el-Mevrid*, Dârü'l-İlmi'l-melâyîn, 7 bs. Beyrut, 1995, s. 485-487.
- » Cevrî Dede, *Hilye-i Çehâr-yâr-ı güzîn*, Karabet Mat., İstanbul, 1317.
- » el-Hâc Hâfız İsmail Hakkı Divriği, *Şemâil-i Şems-i Cihân*, Mahmutbey Mat., Dersaadet 1326.
- » Erdoğan, Kenan, "Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mahtumkulu Divanlarında Hz. Peygamber", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 45, Erzurum 2011, s. 17-38.
- » Erdoğan, Mehtap, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi," *CÜİFD* (Sivas 2007), XI-1, s.317-358.
- » ———, "Müellifi Belli Olmayan Mensur-Manzum Bir Hilye", *CÜİFD*, XII/1- 2008, s.333-347.
- » Erkal, Abdülkadir, *Türk Edebiyatı'nda Hilye ve Cevrî'nin "Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzîn"i*, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Erzurum 1999), sy. 12, s. 111-131.
- » Fayda, Mustafa, *Vefeyât: Prof. Dr. Ali Yardım (1939-2 Ocak 2006)*, M. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 27 (2004/2), s. 179-183.
- » ———, "Siyer ve Türkiye'de Siyer Yazıcılığı Meselesi", *Sîret Sempozyumu I* (Türkiye'de Sîret Yazıcılığı), 2012, s. 23-33.
- » Gerçeker, Mustafa Fehmi, *Hilye-i Fahr-i Âlem*, Âsârı İlimiye Kütüphanesi, İstanbul, 1363/1944.
- » Güngör, Zülfikâr, "Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları (Türk-İslâm Edebiyatı) Anabilim Dalı, Ankara, 2000.
- » ———, "*Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevî Türünün Doğuşu Gelişimi ve Sebepleri*", *Tasavvuf, İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi* (Ankara 2003), s. 188-199.
- » Hakânî Mehmet Efendi, *Hilye-i Hakânî*, Mahmutbey Mat., Dersaadet, 1307.
- » Harekât, İbrahim, *es-Siyâsetü ve'l-müctemau fî'l-asri's-Sa'dî*, Dârü'r-Reşâdî'l-Hâdisse, Dârülbeyzâ, 1987.
- » Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lugati*, Maârif Vekâleti, Ankara, 1928, c. 2, s. 563.
- » İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I, Kahire: Dârü'l-maârif, ty., s. 985.
- » İspirli, Serhan Alkan, "Mustafa Fehmi Gerçeker'in Hilye-i Fahr-i Âlem İsmimli Eseri Üzerine", *TS4*, y. 14, sy. 2, Ağustos 2010, 21-36.
- » Kandemir, M. Yaşar, "Muhammed", *DİA*, (İstanbul 1995), s. 423-428.
- » ———, "Şemâil", *DİA*, XXXVIII (İstanbul 2010), s. 497-500.
- » ———, "eş-Şifâ", *DİA*, XXXIX (İstanbul 2010), s. 134-138.
- » Kara, Ömer, "Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâ'sının Dinî Kaynakları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2002, sy. 13, s. 1-48.
- » Köten, Âkif, "Kâdî İyaz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şifâ'sının Özellikleri", *UÜİFD* (Bursa 1998), sy. 7, c. 7, s.269-278.
- » Menûnî, Muhammed, *Varâkatün an li-hadâreti'l-Meriniyyîn*, Câmiatu Muhammed el-Hâmîs, Rabat, 2000.
- » Neşâtî, *Hilye-i Enbiyâ*, Âlim Mat., Dersaadet, 1312.
- » Özçimi, Ayşe Serap, *Hilye Tezhibi*, yüksek lisans tezi, Danışman: Prof. Faruk Taşkale, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı Tezhip Programı, İstanbul, 2012, s. 28.
- » Özkafa, Fatih, "Hilye-i Şerîfe'nin Dinî, Edebî ve Estetik Boyutları", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, y. 7/3, 2010, Ankara, s. 2041-2053.
- Öztürk, Ali, "Edebiyatımızda Peygamber Bereketi", *Siyer-i Nebî*, Mart-Nisan 2011, Kutlu Doğum Özel Sayısı, s. 58-59.